Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra bohemistiky

TEXTOVÉ OPERACE V LIDOVÝCH PÍSNÍCH Z KYJOVSKA

TEXT OPERATIONS IN FOLKLORE SONGS IN THE KYJOV REGION

Bakalářská diplomová práce

Eva Čumbová

Česká filologie

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.

Olomouc 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma *Textové operace v lidových písních z Kyjovska* vypracovala samostatně a použila jen pramenů a sekundární literatury, které uvádím v Seznamu přiložené literatury.

V Olomouci dne 9. května 2012

_____

Eva Čumbová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat panu prof. PhDr. Jiřímu Fialovi, CSc., za vedení mé bakalářské práce.

Obsah

1 Úvod 5

2 Teoretická východiska 7

2.1 Vymezení pojmu lidová píseň 7

2.2 Dělení lidových písní 8

2.2.1 Žánrové rozdělení lidových písní 11

2.2.2 Charakteristika jednotlivých žánrů 12

2.3 Kyjovsko 16

2.3.1 Nářečí 18

2.3.2 Lidová kultura na Kyjovsku 20

2.4 Variabilita lidových písní 27

2.5 Textové změny a textové operace 28

2.5.1 Textové změny 29

2.5.2 Textové operace 30

3 Textové operace v lidových písních z Kyjovska 31

3.1 Balady 33

3.2 Písně milostné 42

3.3 Písně taneční, pijácké a žertovné 45

3.4 Písně rolnické a řemeslnické 49

3.5 Písně vojenské a rekrutské 53

3.6 Písně robotní, zbojnické a protipanské 60

4 Závěr 64

5 Anotace 69

6 Resumé 70

Seznam použité literatury 71

1 Úvod

Cílem bakalářské diplomové práce je vyhledat a popsat textové operace v textech lidových písní. Za základní považujeme lidové písně z oblasti Kyjovska, které byly excerpovány převážně z monografie Olgy Hrabalové *Lidové písně z Kyjovska a Ždánicka*[1]. K daným písním byly dohledány textové varianty lidových písní pocházející z různých oblastí Moravy a Slezska. Žádné varianty nepocházejí z oblasti Čech.

Samotné práci předchází teoretický základ, z něhož vycházíme. V první části se věnujeme pojmu lidová píseň a zejména její žánrové diferenciaci, přičemž jednotlivé žánry lidových písní jsou blíže popsány v kapitole 2.2.1. Jelikož je naše bakalářská práce založena na lidových písních z Kyjovska, nemalá část je věnována bližšímu přiblížení této oblasti. Vzhledem k zaměření práce je nejvíce prostoru věnováno popisu lidové kultury, a to konkrétně lidovým zvykům a tradicím, hlavním folklorním událostem regionu, hudební produkci a sběratelům a zapisovatelům lidových písní. Mimo to ale najdeme v práci také regionální vymezení oblasti a nářeční prvky, které jsou výrazným znakem lidových písní. Další dvě kapitoly se už blíže zaměřují na nejdůležitější vlastnosti, které nás u lidových písní zajímají. Je to variabilita lidových písní a následně charakteristika tzv. textových změn a textových operací.

V samotné práci analyzujeme písňové texty všech dostupných variant, které jsme shromáždili. V popisu jednotlivých písní vycházíme ze dvou až pěti variant textů. Cílem je identifikovat v textech textové operace, a to substituci, amplifikaci, transpozici a elipsu (viz kap. 2.5.2). Textové varianty jsou navzájem porovnávány z hlediska takto vymezených textových operací. Potom budeme schopni určit, jakým způsobem jsou jednotlivé textové operace v textových variantách lidových

[1] HRABALOVÁ, O.: *Lidové písně z Kyjovska a Ždánicka I., II.* Město Kyjov, Kyjov 2000.

písní zastoupeny, které převažují a naopak které se uplatňují při variaci textů nejméně.

Z celkového počtu třiapadesáti lidových písní bylo ke konečné analýze vybráno dvanáct písní. Jak už bylo řečeno výše, lidové písně rozdělujeme do různých žánrů, my jsme si vybrali dělení podle Olgy Hrabalové, která písně člení do šesti žánrů. Z širší excerpce písní byly tedy vybrány dvě písně z každého žánru, a ty jsou také podrobně popsány z hlediska textových operací. V případě některých písní pracujeme až s pěti textovými variantami a v takovém případě je jejich popis složitější. Abychom zachovali co největší přehlednost, jsou texty písní zařazeny přímo před jejich samotný rozbor, a to ve všech analyzovaných variantách. Popis je členěn do odstavců podle jednotlivých slok, některé sloky jsou sloučeny dohromady, a to v případě, že jejich popis je složitější třeba z důvodu kontaminace slok. V textech lidových písní se vyskytují gramatické chyby. My je ale neopravujeme a texty ponecháváme v takovém znění, v jakém jsme je nalezli v daných sbornících. Je třeba ještě připomenout, že naším cílem není zkoumat, která varianta je původní, a proto za základní variantu, také z důvodu přehlednosti, považujeme tu z kyjovské oblasti. Textové změny tedy určujeme u nalezených variant vzhledem ke kyjovské variantě. Stejně tak je i za název písně považován incipit kyjovské varianty.

2 Teoretická východiska

2.1 Vymezení pojmu lidová píseň

Ve všeobecném povědomí bývá za lidovou píseň obvykle považována taková píseň, jejíž autor je neznámý. Uvést jednotnou definici lidové písně je komplikované. BENEŠ (1990, s. 39) vymezuje lidovou píseň jako spojení veršovaného textu a nápěvu. Dále hovoří o kritériích sociálně ekonomických a duchovních, ve kterých lidová píseň vznikla. Podobně je to u VÁCLAVKA (1938, s. 39), který považuje spojení textu s nápěvem za neoddělitelný znak písně. Znaků lidových písní vymezuje víc, a to např. délku života písně, rozšíření u lidu nebo již zmiňované spojení nápěvu a textu, na který klade velký důraz, a svůj názor podporuje tím, že text je díky nápěvu mnohem lépe zapamatovatelný.[2]

Sám pojem lidová píseň není termín, který by byl používán setrvale. BENEŠ (1990, s. 39) tvrdí, že jako první se užíval termín národní píseň, a to zejména obrozenskými autory. Dále se objevuje termín píseň prostonárodní. Ten zavedli Božena Němcová a Josef Kajetán Tyl a chtěli tak docílit odlišení tradičních písní od písní pololidových a zlidovělých. Ke zpřesnění termínů docházelo v 70. – 90. letech 19. století. Naopak PAJER (1989, s. 93) se domnívá, že dnes používaný

[2] Velký zájem o lidovou píseň v Evropě se projevil na přelomu 18. a 19. století díky sbírce anglického biskupa Percyho *Reliques of ancienit english poetry* (1765), jak dokládá mj. VÁCLAVEK (1938, s. 16). Podle VALOVÉHO (1969, s. 3) měly později značný význam studie Johanna Gottfrieda Herdera, protože se díky nim rozšířil zájem o lidovou píseň i mimo německé prostředí. V tomto ohledu bylo pro nás důležité Herderovo dílo *Über Ossian und die Lieder alter Völker* (1773), kde byl poprvé použit termín lidová píseň (Volkslied). Průkopníky poznávání a propagace české lidové písně byli zejména Václav Hanka, Ján Kollár, Josef Krasoslav Chmelenský, Pavel Josef Šafařík, František Čelakovský nebo František Palacký.

termín lidová píseň je již jen označení konvenční, neboť třída lidu už neexistuje, a navrhuje termín folklorní píseň.

Tato práce pojednává o „klasických" formách folklorní poezie. Klasickými formami myslíme písně milostné, vojenské, rolnické atd. (bližší výklad viz v kap. 2.2.1). Je možné se setkat s názory, že folklor v dnešní době mizí. Opak ale konstatují např. JANEČEK (2011) nebo VOTRUBA (2011) v rozhovoru pro Český rozhlas. Podle nich se současná podoba folklorní kultury projevuje zejména v lidových písních, které se liší od lidových písní předchozích století aktuálností svého obsahu. Jako příklad současného folkloru dobře slouží publikace *Kecy v kleci* od ADAMA VOTRUBY a kol. (2011, s. 298–301), kde tuto podle nich novodobou lidovou poezii řadí do několika kategorií – posměšky a škádlení, říkanky na jména, na lidovou notu, sprosté, rozpočitadla, školní, pubertální aj. Jako příklad uvedeme několik textů: *Zrzi, zrzi, / co tě mrzí? / Ta zrzavá palice, / ta tě mrzí nejvíce.* (VOTRUBA a kol., 2010, s. 12.) – *Vlasta pasta na zuby / vybírá si holuby, / strká si je do huby.* (VOTRUBA a kol., 2010, s. 30.) – *Zpíval jednou Karel Gott, / chtělo se mu na záchod. / Všechno bylo obsazeno, / tak to pustil do kalhot.* (VOTRUBA a kol., 2010, s. 206–207.) – *Když jsem šel z hub, / ztratil sem zub, / našla ho Johana / s dlouhejma nohama, / já na ni dup, / dej sem ten zub /, nebo ti vytrhnu / z drdolu chlup!* (VOTRUBA a kol., 2010, s. 186.).

2.2 Dělení lidových písní

Tato bakalářská práce se zabývá pouze moravskými lidovými písněmi, k české oblasti nepřihlížíme. Při porovnání obou oblastí dospějeme k zásadním rozdílům. Základní je dělení na písňový typ instrumentální a vokální. Dokazují to např. SYCHRA (1948, s. 14) nebo VALOVÝ (1969, s. 37). Pro oblast Čech a západní Moravy, tzv. oblast moravsko-českého nářečí, je typický instrumentální typ. Znamená to, že za výchozí je považován nápěv spolu s hudebním doprovodem (housle, dudy) a text je vedlejší. Ale oblast moravská je zastoupena typem

vokálním, tedy za základní se považuje text, ke kterému se později zkomponoval nápěv. Tento způsob se vyskytuje s mírnými obměnami i na Slovensku. Rozdíl mezi českými a moravskými písněmi je patrný také z jejich deklamace.[3] O deklamaci hovoří SYCHRA (1948, s. 15). Typ vokální vytváří dobrou deklamaci slova, ale nepřesnou, zatímco v hudbě instrumentální se deklamace projevuje méně.

Lidovou slovesnost můžeme dělit do dvou základních celků, je to lidová poezie a lidová próza. Tato práce se zabývá lidovými písněmi, které spadají do kategorie lidové poezie. Způsoby dělení jsou různé. Na lidové písně je možné dívat se z různých pohledů. Můžeme vycházet z oblasti výskytu písně, z její funkce, tématu atd. Tato práce bude vycházet z dělení Bohuslava Beneše v jeho monografii *Česká lidová slovesnost*. BENEŠ (1990, s. 44) podává základní dělení lidové písně následovně:

- téma
- funkce
- žánr
- společenské prostředí nositelů
- prostředí existence
- oblast
- vztah k původci

Tematické rozdělení je velmi široké. Mohou sem spadat prakticky všechny písně, např. písně obřadní, pracovní, písně s historickou tematikou, milostné, protipanské aj.

Funkční vymezení znamená úkol, který daná píseň plní během různých událostí, tedy např. písně pracovní, které slouží k lepší výkonnosti, písně poučné nebo duchovní.

---

[3] PETRÁČKOVÁ, KRAUS a kol. (2001, s. 148) popisují deklamaci jako „výrazný přednes veršů nebo stylizované prózy zdůrazňující zvukové kvality při recitaci textu."

Kategorii žánru zatím ponecháme stranou, protože žánr bude předmětem zkoumání v následující kapitole (viz kap. 2.2.1).

Společenským prostředím se myslí společné znaky uživatelů písní, jde tedy o písně zbojnické, rekrutské nebo třeba řemeslnické.

Rozdělení na prostředí existence je jednoduché, zde rozlišujeme pouze dvě možnosti, a to písně vesnické (viz. např. kap. 2.2.1), nebo městské, tzv. urbánní. Urbánní písně popisuje JANEČEK (2009) v rozhovoru v Českém rozhlase. Městská píseň podle něj existovala už v 19. století, ale dokladů z tohoto období mnoho není. Projevy folklorních aktivit na vesnicích byly daleko častější. Dnes ale dochází v této oblasti ke změnám, např. slovesné projevy jako pohádky či anekdoty jsou živější ve městech. Janeček dokonce soudí, že v dnešní době je folklor živější ve městech, než na vesnicích.

I vymezení kategorie oblasti je zřejmé, hovoříme-li o moravské oblasti, jedná se o oblast dolňáckou, horňáckou, podlužáckou, hanáckou atd.

V poslední kategorii se jedná o členění na písně lidové, pololidové a zlidovělé. Píseň lidová byla již pojednána v kapitole 2.1. Zlidovělou písní se dostatečně zabýval VÁCLAVEK (1938, s. 64). Podle něj není velký rozdíl mezi lidovou a zlidovělou písní, zlidovělou píseň považuje za zvláštní případ lidové písně. Znamená to, že lidová píseň byla lidem přijata a vžila se v jeho písňovém repertoáru. Pololidová tvorba je podle BENEŠE (1990, s. 14) typ slovesné produkce, který se uplatňoval v rozmezí od 15. století do první poloviny 19. století. Patřily sem zejména kramářské písně a knížky lidového čtení, interludia a barokní divadlo. VÁCLAVEK a SMETANA (1949, s. 10-12) mluví o kramářské písni jako o písni, která byla samostatně vytištěna, načež byla prodávána na vesnicích nebo na městských tržištích. Kramářské písně měly poměrně ustálenou podobu, např. název, pod ním obrázek, údaje o tiskaři, místo a rok vydání atd. Pro kramářskou píseň je tedy rozhodující hlavně způsob jejího šíření, formální úprava a samotný text písně, který často mohl mít i 20 slok.

Benešovo dělení lidové slovesnosti je přehledné a logické, současně je ale zřejmé, že různé druhy písní mohou náležet do více kategorií.

2.2.1 Žánrové rozdělení lidových písní

Dělení na žánry je pro potřeby naší práce nejvýznamnější. I zde budeme vycházet ze základního přehledu, který vytvořil Bohuslav Beneš:

Lidová poezie

- Lidový veršovaný projev, dětské písně a říkadla
- Písně mládeže a dospělých
  - Řemeslnické a rolnické písně
  - Milostné písně
  - Taneční, pijácké a žertovné písně
  - Vojenské a rekrutské písně
  - Robotní, zbojnické a protipanské písně
  - Balady, romance a novelistické písně

- Lidové divadlo
  - hry vánoční a velikonoční, jízda králů, vynášení smrtky, masopust, dožínky, hody, svatby, dětské hry, loutkové divadlo aj.

- Drobné folklorní žánry
  - pranostiky, pořekadla, hádanky, zaříkání, přísloví, lidové nápisy a dopisy

Lidová próza

- pohádky
- pověrečné povídky

- legendy
- pověsti
- vzpomínkové vyprávění, vyprávění ze života, domněnky, kronikářské zápisy
- humorky a anekdoty

Jedná se o celkový přehled žánrového rozvrstvení lidové slovesnosti. Jak již bylo řečeno v kap. 2.2, je pro nás podstatná lidová poezie, a to konkrétně ta část, kterou Beneš nazývá písněmi pro mládež a dospělé. Písně těchto žánrů podrobíme bližšímu zkoumání v kap. 3. Nemáme ale jednotný systém rozdělení lidových písní. HRABALOVÁ (2000, s. 5) vyděluje pouze ty písně, které Beneš souhrnně nazývá písněmi pro mládež a dospělé, na písně milostné, u muziky, písně rekrutské a vojenské, písně svatební, písně ze života manželského a rodinného, hospodářství a řemesla, písně k výročním obyčejům, legendy a balady. VALOVÝ (1969, s. 44-68) podává jiné dělení lidových písní, a to písně obřadní, taneční, pracovní, lyrické, milostné, vojenské, protestní a epické. Zabývá se také písněmi zlidovělými, kramářskými a dělnickými. Ačkoli se jedná stále o tentýž materiál, je zřejmé, že jednotná žánrová klasifikace lidových písní neexistuje.

2.2.2 Charakteristika jednotlivých žánrů

Při charakterizaci žánrů budeme postupovat podle již zmíněného dělení Bohuslava Beneše (viz kap. 2.2.1). Sama charakteristika vychází z publikace HRABALOVÉ (2000, s. 22–28), pokud není uvedeno jinak.

Balady

Lidovým baladám bývá často přisuzována největší pozornost. ZILYNSKYJ (1978, s. 9) říká o baladách toto: „Vo veľkej hore ľudovej poézie čnejú balady ako rozložité, košaté stromy. Svojím významom, obraznosťou svedectva o živote zatieňujú ostatné piesňové druhy. Preto sa k nim už oddávna obracala hlavná

pozornosť tvorcov literatúry i obyčajných čitateľov. Hľadali v nich stopy odvekého zápasu človeka o šťastie a sebanaplnenie, ktoré sprevádzali konflikty, tragédie a zločiny, vlnobitia bolesti, vzdoru, radosti a rezignácie."

Kyjovsko a Ždánicko považuje HRABALOVÁ (2000, s. 27) za oblasti, které jsou co do frekvence balad nejbohatší. Základní charakteristiku balad podává BENEŠ (1990, s. 44). Podle něj se jedná o lyrickoepické písně, u nichž se objevuje dramatický konflikt či vyhrocená životní situace. ZILYNSKYJ (1978, s. 13–17) uvádí další znaky lidových balad. Jedním z nejdůležitějších prvků balad je dialogičnost a uplatnění přímé řeči. Často dochází ke střídání promluv vypravěče s hlavními hrdiny (ve většině případů se jedná o milence). Vypravěč tady slouží jako spojka mezi přímými řečmi hrdinů. To vede k možnosti nahlédnout na baladu z více aspektů. Čtenář nebo posluchač si může vybrat nezaujatý pohled vypravěčův, nebo pocity z osobního prožití události. Z tohoto pohledu se v baladě uplatňuje epika, lyrika i dramatika. Dalším rysem, který s dialogičností souvisí, je rychlý spád děje. Nejčastějšími náměty jsou události z běžného života člověka, činy hlavního hrdiny atd.

Ve středověku se za baladu považovala bezstarostná taneční píseň, v 16. a 17. století v Anglii a Skotsku převládala písňová vyprávění s tragickým příběhem a fantastickými prvky. Historii lidových balad se věnoval i BENEŠ (1990, s. 45). Vymezil tři vývojová stadia balady u východních a západních Slovanů, v 17. století to byly symbolické a psychologické balady, od konce 17. století do 19. století se jednalo o sentimentální a popisně epické balady a na přelomu 19. a 20. století dominovaly balady faktografické.

Romance a novelistické písně

V naší analýze lidových písní z Kyjovska se romance ani novely nevyskytují. Je to dáno takřka výhradným výskytem balad, BENEŠ (1990, s. 45.) konstatuje, že romance a novely nejsou na našem území tolik rozšířené.

Součástí romance je stejně jako u balady dramatický konflikt, píseň se ale zaměřuje zejména na důsledek vyhrocené situace. Důležitá je složka lyrická, děj je omezen. Novelistické písně postrádají dramatický náboj, podávají objektivní sdělení.

Písně milostné

Podle HRABALOVÉ (2000, s. 22) jsou v milostných písních zastoupeny lyrické prvky, zřejmé je sepjetí s přírodou, které se projevuje v hojných personifikacích. Zpívali je jak chlapci, tak i dívky, ale byly i písně určené jen pro jedno pohlaví. Často je opěvována krása dívky. Setkáváme se i s nešťastnou láskou nebo vyprcháním citu. Dívka mohla být také zesměšňována, zejména pokud toužila po svatbě. V milostných písních se objevuje spousta témat, která souvisela s tehdejším způsobem života, např. odmítnutí dívky kvůli její chudobě, bránění rodičů svazku nebo nevěra. Častým námětem je i putování za milou, nebo čekání v noci pod jejím oknem.

Písně řemeslnické a rolnické

U těchto písní je hlavním tématem přirozeně zemědělství. Jako námět sloužily dále vztahy mezi sedláky, rolníky nebo chalupníky. Známé jsou písně, ve kterých bylo častým tématem pasení dobytka, což dokládá i naše práce – např. *Hnala Anka krávy* nebo *Páslo děvča páva*. Mimo typická zvířata jako krávy nebo kozy, se překvapivě často objevuje páv. Z hlediska profesí se nejčastěji pojednává o bednářích, tesařích, zednících. Za méně oblíbené byli považováni řezníci. K těmto druhům písní patří ještě speciální písně, jak tvrdí VALOVÝ (1969, s. 48). Zejména z východní Moravy a Slovenska pocházejí písně žatevní, kosecké, pastýřské nebo halekačky.

Písně taneční, pijácké a žertovné

K písním tanečním, jinak nazývaným písně u muziky, se řadí ty, které se bezprostředně týkaly taneční zábavy, tance, zpěvu a všeobecného veselí. Může se jednat se o písně určené muzikantům, mohou sloužit jako výzva k tanci aj. Podle VALOVÉHO (1969, s. 26) se taneční písně vyznačují zejména výrazným rytmem a melodií. Jak už bylo nastíněno v kap. 2.2, instrumentální písňový typ bývá obohacen různými mezihrami, dohrami a předehrami, kdežto u vokálního typu je výraznější text.

Pijácké písně úzce souvisí s písněmi tanečními. Často bývá vyzývána šenkýřka, aby nalila víno, nebo bývá apostrofována sama sklenička nebo pohárek vína.

U písní žertovných často dochází k posměškům na sousední vesnice, přátelskému žertování, škádlení děvčat a chlapců, manželů nebo vyšších činitelů obce. Zajímavým úkazem, který ale postupně ustupuje, jsou alegorické písně, kde zvířata přejímají lidské vlastnosti.

Písně vojenské a rekrutské

Písně vojenské a rekrutské tvoří početnou skupinu lidových písní. Písně vojenské jsou žalostné písně, mládenci byli často k nástupu na vojnu donuceni. Součástí vojenských písní jsou milostné motivy, kdy pláče dívka pro odvedeného mládence. Vedle toho jsou to i nářky rodičů za synem. Verbovní písně bývají obvykle veselejší, protože mládenci se upsali dobrovolně a jednalo se o předem smluvený počet let. Povaha těchto písní se lišila podle toho, kdy vznikala a jakým způsobem byla vojna v té době organizována.[4]

[4] O vojenské službě v českých zemích poskytují informace internetové stránky Ministerstva obrany ČR (2004). Zde podáme základní přehled vojenské služby od roku 1649 do roku 2005: 1649 – vznik první armády v českých zemích, vojáci se upisovali na doživotí, 1781 – vojenská povinnost začala platit pro nejchudší vrstvy, osvobozena byla šlechta, duchovenstvo a inteligence, verbování bylo nahrazeno často násilným odvodem, 1802 – byla zrušena doživotní vojenská

Písně robotní, zbojnické a protipanské

Robotní a protipanské písně slouží jako dobrý obraz společenských, kulturních, politických a sociálních poměrů, které v době jejich vzniku vládly. Podle VALOVÉHO (1969, s. 53) vznikaly tyto písně v období nesvobody a útlaku.

Zvláštní kategorií jsou zbojnické písně, které ale u nás nemají vybudovanou tradici. Uplatnily se zejména na Slovensku, kde byl často vzpomínaným zbojníkem Jánošík. V Českém Slezsku je známá legenda o Ondrášovi, ale ani tato látka se nestala stálou součástí lidových písní. Z tohoto důvodu ani tato práce neobsahuje písně zbojnické.

2.3 Kyjovsko

Kyjovsko se nachází v Jihomoravském kraji. Konkrétně se jedná o oblast Slovácka, tzv. Moravského Slovenska. Slovácko se skládá z několika oblastí (viz Příloha 1, Obr. 1), z toho největší je Dolňácko, které leží ve středu oblasti. Na západ od Dolňácka se nacházejí Moravské Hanácko a Podluží. Největším městem Hanáckého Slovácka jsou Velké Pavlovice, za centra Podluží považujeme Břeclav, Hustopeče a Hodonín. Severně od Dolňácka se nachází Horňácko, kde je významnou obcí zejména Velká nad Veličkou. Východně od Dolňácka je oblast Moravských Kopanic a Luhačovického zálesí. Hovoříme-li o Moravských Kopanicích, pak za hlavní sídla považujeme Starý Hrozenkov, Strání nebo

---

služba, jezdectvo sloužilo dvanáct let, dělostřelectvo čtrnáct let a pěchota deset let, 1845 – služba se zkrátila na osm let, 1868 – tzv. branný zákon znamenal všeobecnou brannou povinnost na tři roky, týkala se tedy většiny mužské populace, 1912 – služba byla zkrácena na dva roky, 1920 – v platnost vstoupil nový branný zákon vztahující se ke vzniku Československa, délka služby byla stanovena na čtrnáct měsíců, 1924 – služba trvala osmnáct měsíců, 1933 – délka služby byla dva roky, 1945 – na dvouletou službu se nastupovalo ve dvaceti letech, branná povinnost platila už od sedmnácti let věku, 1990 – délka vojenské služby trvala osmnáct měsíců, možnost civilní služby, 1993 – délka služby zkrácena na dvanáct měsíců, 2003 – návrh ministra Jaroslava Tvrdíka na zrušení povinné vojenské služby, 2005 – plně profesionální armáda, branná povinnost za válečného stavu.

Březovou, u Luhačovického zálesí jsou to Luhačovice a Bojkovice. Kyjovsko se nachází v centru Slovácka, v podoblasti Dolňácko. Mimo Kyjov jsou dalšími centry Dolňácka Strážnice, Veselí nad Moravou, Uherské Hradiště a Uherský Brod.

Vymezit oblast Kyjovska je problematické. Oblast lze klasifikovat z hlediska lidové kultury, obcí, přírodního rázu atd. Pro potřeby naší bakalářské práce je nejdůležitější vytyčit tuto oblast z hlediska obcí, ale zde se autoři značně rozcházejí. My jsme se rozhodli orientovat podle vymezení, které podává Olga Hrabalová ve své monografii *Lidové písně z Kyjovska a Ždánicka* (viz Příloha 1, Obr. 2, 3). HRABALOVÁ (2000, s. 9) dělí Kyjovsko na dvě části:

1. jižní Kyjovsko – obce Dubňany, Milotice, Mistřín, Ratíškovice, Svatobořice a Vacenovice
2. severní Kyjovsko – obce Boršov, Bukovany, Čeložnice, Hýsly, Ježov, Kelčany, Kostelec, Kyjov, Labuty, Moravany, Moštěnice, Nětčice, Skalka, Skoronice, Sobůlky, Vlkoš, Vracov, Vřesovice, Žádovice a Žeravice

Oblast jižního Kyjovska bývala v minulosti po hudební stránce bohatší než severní oblast, což platí dodnes. Často dochází ke sjednocování Kyjovska a Ždánicka, jak je tomu např. u HURTA (1970, s. 184). Za slučování těchto dvou oblastí může jistě i fakt, že se podle KLVANI, FINTAJSLA a ZLÁMALA (1948, s. 23) v roce 1848 Kyjov stal sídlem okresního hejtmanství a okresního soudu a vznikl také kyjovský okres, kam spadaly jak obce kyjovské a hodonínské oblasti, tak i ty obce, které v této práci řadíme do oblasti Ždánicka. Kyjovský okres byl zrušen v roce 1960, jak dokládá HURT (1970, s. 122), a okresním městem se stal Hodonín. V naší bakalářské práci se ale záměrně věnujeme pouze oblasti Kyjovska vymezené Hrabalovou a Ždánicko necháváme stranou.

2.3.1 Nářečí

Jedním z nápadných znaků Kyjovska je jeho jazyk, respektive nářečí, které je také neodmyslitelnou součástí lidových písní. BĚLIČ (1972, s. 11–12) vyděluje pět základních nářečních skupin, které se na území České republiky vyskytují. Západní část našeho území zaujímá nářeční skupina česká, konkrétně se jedná o celou oblast území Čech a jihozápadní oblasti Moravy. Ve střední části Moravy je to nářeční skupina středomoravská, neboli hanácká. Severovýchodní oblast Moravy a Slezska zaujímá skupina slezská, také lašská, která se vyskytuje blízko polských hranic a přechází v další skupinu, tzv. polsko-česko smíšený pruh. Poslední nářeční skupina je východomoravská, také označována jako moravskoslovenská. Každá z těchto pěti základních skupin zahrnuje podskupiny a různé jazykové typy.

Kyjovská oblast spadá do východomoravské skupiny. Také zde se vyskytují různé podskupiny. BĚLIČ (1972, s. 268–277) hovoří o jižní (slovácké) podskupině, severní (valašské) podskupině, nářečí kopaničářském a západních okrajových úsecích východomoravského nářečí, kam se řadí Kyjovsko.

Samo Kyjovsko je po stránce jazykové značně pestré. Na tomto území se vymezují ještě další nářeční typy. KOLAJA (1934, s. 12) vyděluje na Kyjovsku dokonce jedenáct nářečních skupin. My se budeme držet HURTOVA (1970, s. 176–183) popisu jazyka dané oblasti, který je stručnější než Kolajův rozbor, a shrneme nejdůležitější a nejtypičtější rysy tohoto nářečí.

Podle Hurta nalezneme v oblasti tři podskupiny, a to nářečí hanácké, moravskoslovenské a dolské (viz Příloha 1, Obr. 4). Hanácké nářečí není předmětem našeho zájmu, neboť toto nářečí se vyskytuje v oblasti dnešního Ždánicka. Část Kyjovska zaujímá nářečí moravskoslovenské. Toto nářečí je doloženo v Miloticích, Mistříně, Svatobořicích a Vacenovicích. Z hlediska vokálů nedošlo k přehláskám *u* v *i* (Nsg. *břuch*, Vsg. *pekařu*, *kuchařu*), *a* v *ě* (Nsg. *duša*, *noša*, *slepica*, *palica*) a neproběhla přehláska *ú* v *ou* (*dlúhý*, *kúsek*, *búrat*). Na území

se vyskytovaly všechny tři podoby l, tedy tvrdé ł, střední l a měkké ľ. U většiny dnešních mluvčí nalezneme už jen střední l, tvrdé ł je možné slyšet už jen u straší generace, a to ne u všech zástupců. U skloňování se setkáme v Lsg. maskulin s koncovkou *-och* (*hadoch*, *kameňoch*, *psoch*), v Ipl. s koncovkou *-ama* (*kočkama*, *botama*, *našema*, *tema*). Skloňování ukazovacích zájmen ten, tá, to ukážeme na maskulinu ten: Nsg. *ten*, Gsg. *teho*, Dsg. *temu*, Asg. *teho*, Lsg. *tem*, Isg. *tém*. U časování dochází k odchylce od současné spisovné češtiny zejména ve 3. os. pl., kde je koncovka *-ajú* (*ďelajú*), *-íja* (*nosíja*) a *-ú* (*vezú*). Dochází také k dloužení před konsonanty *-j* a *-ň* (*dójit*, *strójit*, *zvóňit*).

Dolská nářečí se podle BĚLIČE (1954, s. 7–8) nacházejí v úzkém pruhu, který se táhne po celém hanácko-moravskoslovenském území, konkrétně na jihovýchodě Kroměřížska, v západní části Zlína, v západní části Uherskohradišťska, severozápadně od Veselí nad Moravou, na západě Hodonínska, na východě a jihu Hustopečska, severu Břeclavska a na Kyjovsku. Na Kyjovsku jsou to všechny obce kromě již zmiňovaných Milotic, Mistřína, Svatobořic a Vacenovic, které jsme již přiřadili k podskupině moravskoslovenské. Název dolská souvisí s geografickou polohou obcí – nachází se v nížinách. Zde upozorňujeme na to, že dolská nářečí se značně liší v jednotlivých obcích, a proto je někteří badatelé ještě rozdělují do dalších typů. Dělí je tak jak BĚLIČ (1954, s. 14–15), tak i např. HURT (1970, s. 181–182). My dané poznatky shrneme do stručného přehledu. Jelikož se jedná o přechodný pás mezi hanáčtinou a moravskou slovenštinou, nemají dolská nářečí tolik základních charakteristických znaků typických přímo pro toto nářečí. U dolských nářečí platí stejné hláskoslovné a tvaroslovné znaky, které byly uvedeny výše v souvislosti s moravskoslovenským nářečím. Podle BĚLIČE (1954, s. 12–14) můžeme vytyčit několik nejzajímavějších rysů. Jedním takovým prvkem, kterým se liší od hanáčtiny i moravské slovenštiny, je užití *-ej* místo moravskoslovenského *-aj* a hanáckého *-é*, ale tento jev se nevyskytuje na celém území a ne u všech slov (*hodnej strejček* ale i *stríček*, ale *cíťit*, *vozík*; *dej*, *nejstarší* oproti *dé*, *néstarší* a *daj*,

najstarší). Další nápadnou odchylku, která se také nevyskytuje všude, dokládá KLVAŇA, FANTEJSL a ZLÁMAL (1948, s. 33), a to užití *-í* místo spisovného *-é* (*dobrí mlíko*, *polívka*), došlo tedy k zúžení stejně jako v západních nářečích.

Toto je stručný výčet nejčastějších nářečních prvků na území Kyjovska. Popis jazyka nebyl zcela vyčerpán, jelikož hovoříme o oblasti jazykově velmi bohaté a různorodé, ale pro potřeby naší práce není nutné zacházet do přílišných detailů. Uvedené znaky a mnoho dalších lze vidět přímo v námi vybraných lidových písních. Je také nutno podotknout, že nářečí v této oblasti vůbec neupadá a je stále hojně používáno. Nářečí se užívá jak v souvislosti s lidovými tradicemi, událostmi a slavnostmi, tak většinou i v běžné mezilidské komunikaci, a to jak u starší, tak i u mladší generace obyvatel.

2.3.2 Lidová kultura na Kyjovsku

V kapitole 2.3 jsme hovořili o dělení Kyjovska na oblast jižní a severní. Takto jej vyděluje i HURT (1970, s. 184) a dále upozorňuje na společné a rozdílné znaky těchto dvou území. Tvrdí, že oblast severního Kyjovska se některými rysy, např. mužským krojem, podobá Ždánicku, naopak jižní část má mnoho společného s Podlužím.

Vznik a udržování lidových tradic nejvíce souviselo s dodržováním církevního roku a také s hospodářskými událostmi. Na Kyjovsku se stále pěstují různé tradice a obřady, v určitých ohledech se ale vytrácí přesné dodržování těchto zvyklostí. V dnešní době se už lidové zvyky tolik nedodržují mezi běžnými obyvateli, často je totiž zabezpečují folklorní soubory, a proto se blíže seznámíme pouze s těmi nejběžnějšími. Největší každoroční událostí jsou tzv. hody (viz Příloha 1, Obr. 5). Jsou vyvrcholením hospodářského roku a začínají po dovršení polních prací. Obecné informace o hodech podávají JEŘÁBEK a BROUČEK (2007, s. 781–783). Název hody se užívá na Moravě, v Čechách je známější spíše termín posvícení, který je odvozen od svěcení kostela. Ve Slezsku

se používá také název odpust nebo krmaš, karmaš či kirmaš. Hody se konají v každé obci, zpravidla v návaznosti na svátek patrona místního kostela či kaple. Na Kyjovsku se nejvíce hodů koná kolem svátku sv. Martina. Náplň hodů se v každé obci mírně liší svými tradicemi, stejně tak se liší délka slavnosti, většinou trvají dva nebo tři dny. Hody se musí připravovat dopředu, dnes již ale tato událost není pojímána tak důsledně, jako v dřívějších dobách. Každá obec si zvolí své stárky (často bývají dva stárci a dvě stárky), kteří zajišťují průběh celé slavnosti. Součástí hodů je dnes slavnostní průvod krojovaných a taneční zábavy, dále je to spousta zvyků a tradic. V některých obcích je to např. stavění máje. Jedná se o vysoký kmen, jehož vršek je ozdoben mašlemi. Často docházelo k podřezání nebo ukradení máje chlapci z okolních vesnic, což znamenalo ostudu pro místní mládence, protože si jej řádně nepohlídali. HURT (1970, s. 224) konstatuje, že se až do sedmdesátých let 20. století udržoval zvyk tzv. ubíjení kačera. Kačer byl posazen do bedýnky, zakryt šátky a ozdoben růžemi a mašlemi. Kolem kačera se během zábavy tančilo a potom chlapci kačera ubili cepy. Obdobou bylo tzv. stínání berana. Kačer ale z hodových oslav nevymizel, tento poměrně krutý zvyk je v dnešní době nahrazen tzv. kradením kačera. Kačer je po tradičním způsobu ozdoben a během večerní taneční zábavy je ukraden. Mezitím se kačer opíjí vínem a slivovicí (viz Příloha 1, Obr. 6).

Slavnostní krojované hody představují nejvýznamnější zvyk, který je dodržován pravidelně i v současnosti. Hody, taneční zábavy a košty vín jsou momentálně nejčastějšími projevy lidových tradic. Takové zvyklosti jako tradiční krojovaná svatba se již nekonají. Zajímavým zvykem, se kterým se už v tradičním pojetí na Kyjovsku nesetkáme, bylo např. „zarážení hory“. Podle HURTA (1970, s. 223–224) se zaráží hory na konci srpna nebo na začátku září. Smyslem zarážení hory bylo nechat v klidu dozrát hrozny a doprovázelo ho několik zvyků. Vinohradní hlídači, tzv. hotaři, dostali za úkol natrhat devět druhů květin a nechat je posvětit v kostele. Z nich potom udělali kytice a pověsili na tyče na nejvyšší místo ve vinohradu, což znamenalo, že je hora zaražena. Od této chvíle

se do vinohradu nesmělo vstupovat. Až hrozny dozrály, hora se opět otevřela a všichni vinaři začali sklízet své hrozny. V dnešní době se oslavy takových událostí omezují na taneční zábavy v doprovodu dechových kapel a cimbálových muzik.

Součástí každé události jsou lidové písně. U HRABALOVÉ (2000, s. 777n.) se lze seznámit s desítkami lidových popěvků, které se zpívaly při mnoha příležitostech během celého roku. Vznikaly písně o svatých, např. o sv. Blažeji nebo sv. Dorotě (*Na svatého Blažeje*, *A tá svatá Dorota*), mnoho písní doprovázelo oslavy masopustu (*Fašaňku, fašaňku*), známé jsou hodové písně (*Ježovský stárečku*, *Když sem já šel na hody*, *Hody byly, hody budú*). Vedle toho se zpívaly písně při příležitosti oslav lidových prací (*Pane náš, pane náš*, *A ten náš hospodář*), písně vánoční, velikonoční (*Koleda nám nastala*, *Sem, pastýři, pospíchejte*, *V půlnoční hodinu*) aj.

Hudební folklor

HURT (1970, s. 229) upozorňuje na fakt, že jedním z nejvýraznějších rysů hudební tradice na Kyjovsku je zájem o cimbálové a dechové kapely. V celém regionu je jich stále velký počet. Kromě hudebních uskupení se zde nachází také hudebně taneční kroužky a pořádají se různé folklorní akce.

Z Kyjovska pochází několik známých a úspěšných hudebních uskupení, Podle PAVLICOVÉ a UHLÍKOVÉ (1997, s. 137n.) jsou to např. Varmužova cimbálová muzika ze Svatobořic-Mistřína, Cimbálová muzika Hudci z Kyjova nebo Cimbálová muzika Pavla Růžičky.[5]

[5] Bližší informace o těchto cimbálových muzikách je možné dohledat na jejich internetových stránkách – VARMUŽOVA CIMBÁLOVÁ MUZIKA ZE SVATOBOŘIC-MISTŘÍNA. 2009. [online, cit. 27. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.varmuzika.cz/>., CIMBÁLOVÁ MUZIKA HUDCI Z KYJOVA. 2000-2009. [online, cit. 27. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.hudci.cz/>. a CIMBÁLOVÁ MUZIKA PAVLA RŮŽIČKY. 2009. [online, cit. 27. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.cimpr.cz/>.

Pro demonstraci hudební produkce na Kyjovsku si představíme jednu z nejznámějších a nejuznávanějších kapel oblasti, Cimbálovou muziku Jury Petrů (viz Příloha 1, Obr. 7). HRABALOVÁ (2000, s. 17) píše o Jurovi Petrů st. jako o významném sběrateli lidových písní z Kyjovska. Byl primášem cimbálové muziky Vladimíra Úlehy a od roku 1952 byl vedoucím Cimbálové muziky Jury Petrů. Ta byla založena již v roce 1947, jak se dozvídáme od MARTÍNKA (2011), jako muzika Slováckého krúžku v Kyjově-Nětčicích. Řadí se mezi nejdéle působící muziky Na Moravě. Petrů tuto muziku vedl až do své smrti v roce 1984. Jeho snahou bylo udržení hudebního folkloru na Kyjovsku a také obnova lidových točivých tanců. Jura Petrů st. se také ujal vedení Slováckého souboru Kyjov, jehož součástí se cimbálová muzika stala. Od roku 1971 působí v muzice také syn Jury Petrů Jiří Petrů a od roku 1974 druhý syn Petr Petrů. Cimbalista Jiří Petrů po otcově smrti převzal vedení muziky, Petr Petrů je primášem. Cimbálová muzika vydala několik hudebních nosičů a působila také v zahraničí, spolu se Slováckým souborem reprezentovali Českou republiku v Japonsku, USA nebo Argentině.[6]

Dalším významným tělesem je už zmiňovaný Slovácký soubor Kyjov, jehož vedoucím je Milan Pokorák. POKORÁK (2010) tvrdí, že cílem Slováckého souboru je zachovat v Kyjově lidové tradice. Soubor pořádá spoustu folklorních událostí jako Martinské hody v Kyjově, besedy u cimbálu (např. *Eště byly štyry týdně do hodů*), zábavy nebo stavění a kácení máje. Soubor má několik složek, jsou to mužský a ženský sbor, Cimbálová muzika Jury Petrů a Cimbálová muzika Pavla Růžičky, taneční soubor a tzv. přípravka. Soubor vychovává stále nové

[6] Cimbálová muzika Jury Petrů vydala celkem dvanáct hudebních nosičů, jsou to *Cimbálová muzika Jury Petrů z Kyjova* (1980), *Dyž sa chlapci zejdú* (1984), *Legrúti jedú* (1994), *Zahučaly hory* (1999), *Na kyjovských lúkách* (2001), *Štrajku zdar* (2002), *Konec u Kyjova* (2002), *Krev země* (2005), *Dej nám Bože zdravíčka* (2005), *Moravské a slovenské písně zpívá Jaromír Nečas a na cimbál doprovází Jiří Petrů* (2005), *To srdénko moje* (2005) a *60 let s muzikou Jury Petrů* (2007). Tyto a další informace se nachází na internetových stránkách kapely CIMBÁLOVÁ MUZIKA JURY PETRŮ Z KYJOVA. 2007. [online, cit. 27. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://spssk.cz/texty/cm_jp.html>.

tanečníky, zpěváky a hudebníky a pravidelně se účastní např. Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici, soutěžních folklorních festivalů aj.

Folklorních uskupení na Kyjovsku působí celá řada, jsou to podle PAVLICOVÉ a UHLÍKOVÉ (1997, s. 137n.) třeba Slovácký soubor Lúčka ze Svatobořic-Mistřína, Slovácký soubor Mistřín nebo Soubor písní a tanců Konopa z Ratíškovic.

Hlavní folklorní události a slavnosti

Kromě tradičních hodů, o kterých jsme hovořili výše, je třeba vyzdvihnout jednu z největších slavností celého Slovácka, tzv. Slovácký rok v Kyjově. Historii Slováckého roku přibližuje SYNEK (2010). Slovácký rok se v Kyjově poprvé konal v roce 1921 při příležitosti padesátého výročí Sokola. Patří k nejstarším národopisným slavnostem na našem území. V Kyjově se v roce 1921 představila hudební a taneční sdružení z celého Kyjovska, událost měla velký úspěch, a proto byl další Slovácký rok uspořádán hned v následujícím roce. Kyjovský Slovácký rok byl inspirací pro vznik obdobných slavností na Valašsku, Hané i ve Slezsku. Další ročníky se konaly v letech 1927 a 1931, pořádání slavnosti bylo přerušeno v období 2. světové války a v poválečných letech až do roku 1956, kdy byla tradice obnovena. Slovácký rok se nyní koná jednou za čtyři roky, je tomu tak od roku 1971. Poslední ročník proběhl v létě v roce 2011. Program bývá bohatý, součástí je krojovaný průvod Kyjovem, kde vystupují zástupci obcí Kyjovska, kteří se Slováckého roku chtějí účastnit. Následuje ukázka svatby, hodů, stínání berana a mlácení kačera, dožínek, masopustu nebo kácení máje. Od toho je také odvozen název Slovácky rok, protože se během slavnosti má představit život, zvyky, práce a události života našich předků na Slovácku během celého roku. Součástí je lidový jarmark a zábavy zabezpečované cimbálovými a dechovými hudbami z celého Kyjovska. Synek soudí, že význam Slováckého roku tkví také v tom, že se stal inspirací pro vznik nových cimbálových a dechových hudeb, slováckých kroužků, pěveckých sborů a různých tanečních skupin. V souvislosti

se Slováckým rokem je třeba zastavit se u pravděpodobně nejvýznamnější části oslav, a to slavnostní Jízdě králů, kterou pro kyjovský Slovácký rok organizuje chasa ze Skoronic pod vedením Marie Holzmanové. Podrobný popis Jízdy králů podává FROLEC (1990). Podle něj se Jízda králů ve Skoronicích konala už v 1. polovině 19. století, ale v období od počátku 20. století až do roku 1942 byla zrušena. Jedná se o ojedinělou tradici, která se v okolních obcích nedochovala. Jízdy se účastní praporečník, vyvolávači, výběrčí, doprovod, děkovníci a král se svými pobočníky, kteří všichni jedou na nastrojených koních. Hlavní postavou je král, představovaný mladým chlapcem, který je oblečen do ženského oděvu a v ústech má růži, protože nesmí mluvit. Při této události vyvolávači vyvolávají tradiční verše, výběrčí vybírají dary pro krále, objíždí se město. Příčina vzniku Jízdy králů doposud není jasná.

Vedle Slováckého roku jsou dalšími událostmi regionu podle PAVLICOVÉ a UHLÍKOVÉ (1997, s. 205n.) Národopisný festival v Miloticích u Kyjova nebo Mezinárodní folklorní festival v Mistříně. V celém regionu se konají události, o kterých jsme se již zmiňovali, jsou to dožínky, masopust, zarážení hory aj. Jak již bylo řečeno, každá obec prožívá tyto zvyky jiným způsobem a v jiné míře. Na ukázku udržování lidových tradic pořádání folklorních akcí jsme si vybrali právě Slovácký rok, protože se jedná o jedinečnou a slavnostní událost, které se vždy účastní tisíce lidí.

Sběratelé lidových písní z kyjovské oblasti

Z kyjovské oblasti pochází mnoho lidových písní. Spousta z nich by se možná vytratila z povědomí lidí a postupně by zanikala. V mnoha případech se tak ale nestalo díky sběratelům a zapisovatelům těchto písní.

Jednou z nejvýznamnějších zapisovatelek lidových písní byla podle HRABALOVÉ (2000, s. 10) i podle JEŘÁBKA a BROUČKA (2007, s. 131) bezesporu Františka Kyselková (1865–1951). Kyselková začala zapisovat lidové písně v osmdesátých letech 19. století z vlastního zájmu. Potom se sběru písní

začala věnovat soustavně, její velkou výhodou při zápisech bylo to, že vedle učitelského ústavu absolvovala také studium zpěvu, houslí a klavíru a měla absolutní sluch. Nezaměřovala se na malé oblasti, zajímala se téměř o celou Moravu, zejména o Horácko a Brněnsko, třetí největší oblastí jejího zájmu se stalo právě Kyjovsko spolu se Ždánickem. Byla úzkou spolupracovnicí Leoše Janáčka, z jejích zápisů vycházeli Bartoš, Sušil i již zmíněný Janáček. Celkově Kyselková nasbírala 4892 písně a zařadila se tak k hlavním sběratelům moravských lidových písní.

Kyjovskem se zabývali také jedni z nejvýznamnějších sběratelů vůbec, a to František Sušil a František Bartoš. HRABALOVÁ (2000, s. 11–18) konstatuje, že František Sušil (1804–1868) nasbíral 86 písní z území Kyjovska a Ždánicka ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století. František Bartoš (1837–1906) sesbíral a zapsal 51 písní z této oblasti a uvedl je ve své druhé sbírce lidových písní z roku 1889, *Národních písních moravských v nově nasbíraných*.

Současný sběratel lidových písní je Jiří Petrů (1953), syn významného kyjovského primáše Jury Petrů (1922–1984). Jiří Petrů navazuje na folklorní aktivity svého otce, zápisem písní se začal věnovat v roce 1975. Sebrané písně první sloužily pro potřebu kyjovského souboru, později ale začal zapisovat písně soustavně, a to jak písně, které sám nalezl, tak i písně jiných sběratelů. Vydává zpěvníky lidových písní z Kyjovska – *K městečku Kyjovu. Lidové písně s rekrutskou a vojenskou tematikou* (1984), *Zpěvníček písní z Kyjovska Ej, létala laštověnka* (1991), *Zpíváme v Kyjově 1., 2., 3.*(1994–1998), *Slovácka svatba na kyjovském Dolňácku* (1995) aj.

Mnoho sběratelů se zaměřovalo na menší oblasti, třeba i jednu konkrétní obec, jsou to např. Josef Řihák (zejména Milotice a blízké okolí), Ludvík Kuba (Dubňany) nebo Vratislav Hladký (Mistřín, Hýsly a Svatobořice). Zmiňme ještě jednu sběratelku, která se nezaměřovala na písně, ale na stejně významnou část lidové kultury – tance. Milada Bimková (1926) stejně jako Kyselková reflektovala

velkou část Moravy. Zápisy nápěvů Bimkové pořizovali Jan Seehák a František Dobrovolný. Vydala např. *Tance z Kyjovska*, *Obřadní tance a taneční hry z Kyjovska* a *Lidové tance ze Ždánicka.*

2.4 Variabilita lidových písní

Podle BENEŠE (1973, s. 7–8) se folkloristé začali zajímat o problematiku variability přibližně ve 20. letech 20. století, jejich názory se ale začaly sjednocovat až v 60. letech. Nyní už panuje shoda v tom, že je variabilita, též variování nebo proměnlivost, považována za jeden z nejdůležitějších znaků lidových písní a je podstatnou součástí lidové tradice. BENEŠ (1973, s. 7) definuje variabilitu jako „vývojový proces, řízený a utvářený tradicí, k jejímuž formování současně přispívá.“ Jedná se o proměny textů nebo nápěvů, které se uplatňují při vzniku a dalším působení lidových písní. BROUČEK a JEŘÁBEK (2007, s. 1115) upozorňují na to, že variační proces je typický zejména pro ústně přenášený folklor, což nevidíme např. u tance, kde ústní tradice žádnou roli nehraje. Proto jsou pro písně a vyprávění typická různá znění, verze a varianty (viz kap. 2.5). Rozdíl je také v tom, zda se jedná o promyšlenou změnu, nebo náhlou improvizaci.

Variabilita bývá považována za hlavní znak lidových písní a dokonce za základ lidové tvořivosti. V případě variability jako základu lidové tvořivosti se ale některé názory rozcházejí, např. HOLÝ (1973, s. 15–16) namítá, že variabilita nemůže být základem lidové tvořivosti, protože je podle něj pouze výsledkem nějaké tvořivé činnosti. Holý považuje proměnlivost pouze za prostředek, díky němuž poznáváme život lidové poezie. PAJER (1989, s. 84–85) považuje variabilitu za přirozený sklon interpretů k obměnám, lidová píseň se totiž, jak již jsme zmínili, šíří ústním podáním, a proto může docházet k proměnám při každém novém znění písně. Pajer dále vymezuje tzv. užší a širší projev variability. Za užší projev variability považuje konkrétní realizaci písně v podání

zpěváka, širší projev je potom dán prostředím, ve kterém se píseň realizuje, např. tradice, posluchači písní nebo charakter písně. Dále rozděluje variabilitu na motivovanou a nemotivovanou, předem připravenou nebo náhodnou a záměrnou nebo nezáměrnou.

2.5 Textové změny a textové operace

U lidových písní je běžné, že se k jednomu nápěvu mohlo dochovat několik různých textů a stále se jednalo o tutéž píseň. Lidové písně z Kyjovska v porovnání s týmiž písněmi z jiných regionů jsou také značně variabilní, a proto na nich lze dobře hledat různé textové změny a operace, což jsou pro nás podstatné termíny, neboť zejména textové operace jsou hlavním kritériem k posuzování vybraných písňových textů.

Text charakterizují HAVEL a ŠTOREK (2006, s. 20) jako jednotlivý textový pramen, s tím souvisí tzv. znění, verze a varianty, se kterými se setkáváme právě v našich lidových písních. Znění je v tomto případě považováno za text, který je jen jedním z pramenů. Zněním označujeme texty, mezi nimiž nacházíme rozdíly jen velmi malé nebo dokonce žádné, přesto je považujeme za znění, neboť se stále jedná o různé texty. Za různá znění považujeme tedy i ty texty lidových písní, mezi nimiž nejsou žádné rozdíly nebo jen rozdíly nepatrné. Textové verze se už od sebe liší větším počtem rozdílů a ty texty, mezi nimiž jsou takové rozdíly, že zasahují do tématu, jazyka nebo kompozice, nazýváme redakcemi nebo variantami díla. S variantami se v naší bakalářské práci setkáváme nejvíce, protože v námi vybraných písních dochází k podstatným textovým změnám. ČERVENKA (1966, s. 47) upozorňuje na skutečnost, že při hodnocení variant není podstatná rozdílnost slov, ale význam, který vyplývá z porovnávání odlišných textových verzí a variant.

2.5.1 Textové změny

Pokud v lidových písních nalezneme znění, verze nebo varianty, přichází na řadu textové změny a operace. Textové změny popisují VAŠÁK, ČORNEJ a KOLÁR (1993, s. 73) jednoduše jako místa, kde se texty liší. Změny můžeme podle VAŠÁKA, ČORNEJE a KOLÁRA (1993, s. 108–109) rozlišovat z hlediska motivace a z hlediska původce. Motivace může být záměrná (motivovaná) nebo nezáměrná (nemotivovaná, bezděčná), např. pravopisné chyby. Z pohledu původce to jsou změny autorské nebo neautorské (editor, cenzor, tiskař atd.) a pozitivní nebo negativní. Textové změny se dají vymezit třemi základními aspekty, a to původem, příčinou a účinkem, který vyvolaly. Při sloučení těchto aspektů spolu s motivovaností a původcem dojdeme k několika kombinacím. Ty jsme shrnuli do následující tabulky podle HAVLA a ŠTORKA (2006, s. 42):

Původ	Příčina	Účinek
autorský	vědomá	pozitivní
neautorský	vědomá	pozitivní
autorský	vědomá	negativní
neautorský	vědomá	negativní
autorský	bezděčná	negativní
neautorský	bezděčná	negativní
autorský	bezděčná	(pozitivní)
neautorský	bezděčná	(pozitivní)

Textové změny ale v naší bakalářské práci takovým způsobem popisovat nebudeme, protože určovat výchozí text, původnost a motivaci změn není naším cílem.

2.5.2 Textové operace

Textové operace jsou zásadní pro popis variant lidových písní. V bakalářské práci budeme hledat různé druhy textových operací a soustředíme se na efekt, který vyvolaly. Při porovnávání textů lidových písní z různých oblastí se budeme zaměřovat na tyto operace:

1. amplifikace – přidání, rozšíření textu
2. elipsa – vypuštění slova bez náhrady
3. substituce – náhrada jednoho výrazu za druhý
4. transpozice – přemístění slova

Tyto termíny jsou běžné jak v literární teorii, tak v jiných vědních oborech. Naše práce dokazuje, že textové operace jsou běžné i v lidových písních a usiluje o jejich kvalifikaci a kvantifikaci. S textovými operacemi se nejčastěji setkáváme v translatologii a rétorice (srov. např. LEVÝ, 1983, s. 114–122).

3 Textové operace v lidových písních z Kyjovska

Způsob analýzy textů vybraných lidových písní

Texty vybrané pro bližší zkoumání textových operací jsme rozdělili do šesti žánrů (viz kap. 2.2.1 a 2.2.2), a to na balady, písně milostné, písně taneční, pijácké a žertovné, písně rolnické a řemeslnické, písně vojenské a rekrutské a písně robotní, zbojnické a protipanské. K celkovému hodnocení jsme vybrali padesát dva písně, z toho největší počet textů tvořily balady, a to třicet jednu píseň. Pro konečnou analýzu bylo vybráno dvanáct písňových textů, se kterými budeme pracovat. Jedná se vždy o dva texty z každého žánru. Jak je zřejmé ze zaměření práce, každá píseň obsahuje několik textových variant, k jednotlivým písním bylo nalezeno dvě až pět variant, celkově budeme pracovat s třiceti sedmi texty. Základ tvoří písně z Kyjovska, které byly převážně nalezeny v monografii Olgy Hrabalové *Lidové písně z Kyjovska a Ždánicka*[7]. K těmto písním byly hledány varianty z jiných oblastí, nakonec byly použity tyto knižně vydané sbírky: Sušilovy *Moravské národní písně: s nápěvy do textu vřaděnými*[8], Batrošovy a Janáčkovy *Národní písně moravské v nově nasbírané*[9], Poláčkovy *Lidové písně z Hané I., Prostějovsko: sbírka jednohlasých lidových písní*[10] a Popelkovy *Příběhy v písních vyzpívané: lidové balady z moravských Kopanic*[11].

Jelikož není naším cílem zkoumat původnost písní a textů, budeme při textové analýze postupovat tak, že za výchozí budeme považovat text

---

[7] HRABALOVÁ, O.: *Lidové písně z Kyjovska a Ždánicka I., II.* Město Kyjov, Kyjov 2000.

[8] SUŠIL, F.: *Moravské národní písně: s nápěvy do textu vřaděnými*. Tiskem a nákladem Karla Winikera, Brno 1859.

[9] BARTOŠ, F. – JANÁČEK, L.: *Národní písně moravské v nově nasbírané*. Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1901.

[10] POLÁČEK, J.: *Lidové písně z Hané I., Prostějovsko: sbírka jednohlasých lidových písní.* Blok, Brno 1966.

[11] POPELKA, P.*: Příběhy v písních vyzpívané: lidové balady z moravských Kopanic*. Moraviapress, Břeclav 1995.

z Kyjovska, název písně bude odpovídat incipitu kyjovské varianty. Nářeční prvky, např. *všetky* a *všecky*, nebudeme zahrnovat do naší analýzy a nebudeme je hodnotit jako textové operace. Naším hlavním cílem bude rozlišit čtyři základní textové operace, tedy substituci, elipsu, amplifikaci a transpozici (viz kap. 2.5.2). Kontaminace písňových textů zpívaných na touž melodii za textové operace nepovažujeme. Písně budou řazeny do kapitol podle žánrové příslušnosti a budou komentovány slovně po jednotlivých slokách.

3.1 Balady

Zatočil se sokol nad oblaky

Pracujeme se třemi variantami textu z Kyjova, ze Strání a z Březové. Varianta z Kyjova je nejdelší, dochovalo se jedenáct slok, varianta ze Strání se skládá ze šesti slok a z Březové ze sedmi slok. Obsahově jednotlivé sloky korespondují do čtvrté sloky.

a) Zatočil se sokol nad oblaky (Kyjov), HR, s. 875

1. Zatočil se sokol nad oblaky,
   zatočil se nade všecky ptáky,
   aj, nade všecko stvoření.
2. Ej, přiletěl k miléj pod okénko,
   a zaťukal: Spíš-li, má Nanynko,
   aj, spíš-li nebo neslyšíš?
3. A já nespím, já tě dobře slyším,
   ale že ti otevříti nesmím.
   Já nemám milého doma.
4. Jak oni se spolem domlúvali,
   tak oni se po řeči poznali,
   ej, poznali, zaplakali.
5. Vítej, milej, z dalekej krajiny
   a povídej mně dobré noviny,
   jak se ti ve světě vedlo.
6. Aj, dobře, dobře, má galanečko,
   ale že mám zraněné srdečko,
   aj, zraněné, porúbané.
7. Běž, má milá, do téj apatyky,
   aj, nakup tam všelijaké léky,
   aj, všelijaké koření.
8. Co je po tých všelijakých lékách,
   dyž mně umřeš na mých milých rukách,
   aj, na mých milých ručenkách.
9. Běž, má milá, k temu zvonařovi,
   ať zazvóní na všecky tři zvony,
   aj, na všecky tři zvonečky.
10. Běž, má milá, k temu hrobařovi,
    ať vykope pěkné nové hroby,
    aj, pěkné nové hrobečky.
11. Běž, má milá, rychle ke knězovi,
    ať pochová mé tělíčko mladý,
    aj, mé tělíčko, mé mladý.

b) Vyletěl fták hore nad oblaky (Strání), POP, s. 120

1. Vyletěl fták hore nad oblaky,
   měl on pérí nade všecky ftáky,
   nade všecko stvorení.
2. Priletl on miléj pod okénko:
   „Spíš-ji, nespíš, sivá holuběnko,

spíš-ji, či čuješ?“

3. „A já nespím, já ťa dobře čujem,
   ale já ťa milovať nemocem,
   mám milého na vojně.“
4. Tak sa oni spolem zhovárali,
   až sa oni po hlasi poznali.
   oba horko plakali.
5. „Běž, má milá, k pánu farárovi,
   nech rozkáže svému hrobárovi,
   nech vykope hrob nový!
6. A na ten hrob takové znamení,
   že tu leží šohaj porúbany,
   zrúbaný, dosekaný.“

c) Vyletěl fták hore nad oblaky (Březová), POP, s. 121

1. Vyletěl fták hore nad oblaky,
   mal pérenka nadě vštky ftáky,
   nade všetko stvorení.
2. Priletěl vuon miléj pod okienko:
   „Spíš-li, něspíš, mé milé srdenko?
   Aj, otevri ni dvere!“
3. „A já něspím, já ťa dobře čujem,
   lenže já ti otevríť němuožem,
   mám na vojně milého!“
4. Tak sa oni dúho zhovárali,
   až sa oni po hlase poznali:
   „Ach, čos tam zkusil, povec!“
5. „Moja milá, špatná tá novinka,
   dorúbaná je moja hlavinka,
   aj, šátečkem poviazaná.“
6. „Dojděm milý, do téj apatieky
   nakúpím ti všelijaké lieky,
   ej, všelijaké korení.“
7. „Ach, čo je mňa po dějakých liekách,
   keď umrem ba tvýh bielých rukách,
   ach, sbohem, mé potěšenie!“

1. sloka – V prvním verši (Kyjov) dochází ke konkretizaci, protože se zde nachází místo *ftáka* (Strání, Březová) přímo *sokol*, v jedné variantě (Kyjov) *se sokol zatočil*, ale v ostatních *vyletěl* (Strání, Březová), motiv užitý v kyjovské verzi je rozvíjen ve druhém verši, kdy se *sokol zatočil nade všecky ptáky* (Kyjov), ale ve zbylých dvou už se hovoří o *peří, které měl nade všecky ftáky* (Strání – *pérí*, Březová – deminutivum *pérenka*). Třetí verš (Kyjov) začíná výrazem *aj*, v ostatních dvou ale bylo *aj* elidováno, takže se jinde nenachází.

2. sloka – V prvním verši vidíme interjekci *ej* (Kyjov), která se ve dvou dalších variantách nevyskytuje, ve druhém verši z Kyjova je amplifikován výraz *a zaťukal* (Kyjov), po němž následuje přímá řeč. Varianty ze Strání a Březové začínají přímou řečí rovnou. V druhém verši vidíme substituce v oslovení, a to *má Nanynko* (Kyjov), *sivá holuběnko* (Strání) a *mé milé srdénko* (Březová). Ve variantách ze Strání a Březové se navíc vyskytuje amplifikace slovesa *nespíš* v otázce *spíš-li, nespíš?*, ve variantě z Kyjova se nachází jen *spíš-li*. Třetí verš (Kyjov) začíná opět eliptickým *aj*, které ve variantě ze Strání není. Ve třetím verši z Březové je elipsa celého verše *aj, spíš-li nebo neslyšíš?* a naopak je na toto místo amplifikován celý verš *Aj, otevri ni dvere!*.

3. sloka – Obměny nacházíme až v druhém verši, kde vidíme substituci výrazu *otevříti* (Kyjov, Březová), ale ve variantě ze Strání je sloveso *milovať*. Třetí verš je opět substituován, namísto *Já nemám milého doma* (Kyjov, Březová) se v textu ze Strání nachází verš *Já mám milého na vojně*.

4. sloka – V prvním verši se vyskytují dvě substituce, první je výraz *Jak* (Kyjov), který je nahrazen výrazem *Tak* (Strání, Březová), druhá substituce je u sloves *domlúvali* (Kyjov) místo *zhovárali* (Strání, Březová). Stejně tak v druhém verši došlo pouze ke drobné změně, substituci výrazu *po řeči* (Kyjov) za výraz *po hlasi* (Strání, Březová). Ve třetím verši čtvrté sloky už dochází k obsahovým změnám, zatímco ve variantách z Kyjova a Strání se ještě pokračuje v popisu dané situace verši *ej, poznali, zaplakali* (Kyjov) a *oba horko plakali* (Strání), kde vidíme opět eliptické *ej* (Kyjov), opakování výrazu *poznali* z předchozího verše (Kyjov) a ve variantě ze Strání naopak amplifikaci výrazu *horko,* ve variantě z Březové už nastává změna obsahová. Tento verš je zcela vynechán a začíná přímá řeč děvčete, které se ptá na zážitky z vojny (*Ach, čos tam zkusil, povec!*).

Následující sloky se už značně liší. Dochází k dialogu mezi mládencem a děvčetem, mládenec je smrtelně zraněn, a proto posílá děvče *do apatyky*, *ke zvonařovi*, *k hrobařovi* a *ke knězovi* (Kyjov), *k farárovi* (Strání) a *do apatyky* (Březová).

Varianta z Kyjova je nejdelší, jsou zde vloženy dvě sloky rozhovoru milenců, kde se děvče ptá, jak se mu ve světě dařilo a mládenec jí odpovídá. Stejná situace je popsána i ve variantě z Březové, zde ale jen v jedné sloce, obsahově vidíme shodu, rozdíl je v místě zranění mládence, zatímco ve variantě z Kyjova je *zraněné, dorúbané srdečko,* v textu z Březové se hovoří o *dorúbané hlavince.* Nápadná je také změna osoby. V Kyjově mládenec posílá děvče pro léky a ona se rmoutí nad tím, že mládenec jí stejně umře na rukách, ale v Březové je situace obrácená, děvče chce pro léky samo od sebe, ale mládenec ztrácí naději a hovoří o tom, že děvčeti umře na rukách. Tato situace se nenachází ve variantě ze Strání, zde mládenec děvče rovnou posílá ke knězi, aby dal vykopat hrob.

V prvních čtyřech slokách tří variant balady *Vyletěl sokol nad oblaky* vidíme, že se nejčastěji uplatňuje substituce. Většinou se ale jedná o poměrně drobné změny v rámci substituce, např. výskyt synonym. Proto u této konkrétní balady substituce nezpůsobuje velké významové změny, závěr variant písní je stejný, mládenec se chystá na smrt, která v baladě není explicitně popsána, ale je zřejmé, že k ní dojde. Je tomu tak i přesto, že sloky následující po ukončení čtvrté sloky jsou poměrně různorodé svým rozsahem i uspořádáním, ale jejich vyznění je stejné. Vedle substituce se výrazně prosazuje amplifikace u kyjovské verze, a to často prostřednictvím interjekcí *aj* a *ej*. Transpozici vidíme u čtvrté a další sloky, ty jsou ve variantách různě uspořádány.

Páslo dívča, páslo koně

V případě této balady pracujeme s pěti nalezenými variantami z Milotic, ze Strání, z Březové, z Vřesovic a ze Smržic. *Páslo dívča, páslo koně* je dlouhá balada, což je pro tento žánr typické, počet slok jednotlivých variant se pohybuje od čtyř (Vřesovice) do devíti slok (Strání).

a) Páslo dívča, páslo koně (Milotice), HR, s. 934

1. Páslo dívča, páslo koně,
   u Dunaja při téj vodě.
   Přišli dva hájníci z pola,
   zajali koně do dvora.
2. Dávala jim tři tolare,
   jeden hrubý a dva malé.
   Nechaj tolarenky sobě,
   zítra večér přindem k tobě.
3. Chceš-li ty k nám chodívávat,
   mosíš dobrý pozor dávat,
   mosíš dobrý pozor dávat,
   podkovkama nebřinkávat.
4. Naša mati čujno spává,
   ona dobrý pozor dává,
   ona dobrý pozor dává,
   kdo k nám večér chodivává.
5. Stávej, stávej, starý, hore,
   u našej céry kdosi je.
   Starý s postelečky skočil,
   mládenec oknem vyskočil.
6. Jak vyskočil, tak zavýskl,
   svojéj miléj ruku stiskl:
   spánembohem, moja milá,
   já mládenec a ty žena.
7. A co bych já ženú byla,
   dyž sem s tebe neležala,
   jenom malej půl hodinky,
   než sme si dali huběnky.
8. Dybys měla na tisíce,
   nebudeš ty pannú více,
   a já enom dva krejcary,
   přece budu šohaj svarý.

b) Páslo dívča, páslo koně (Strání), POP, s. 64

1. Páslo dívča, páslo koně,
   při Dunaji, při téj vodě,
   prišli dvá hajníci z pola,
   zajali koně do dvora.
2. Chodí dívča po tem dvore,
   „Sú že-ji tu koně moje?“
   „Sú tu, švarné dívča, sú tu,
   dones nejakú pokutu!“
3. Donésla jim tri tolare,
   jeden velký a dva malé.
   „Nech si, švarné děvča, sebě,
   prídem téjte noci k tebě.“
4. „A kdo chce k nám chodívati,
   mosí dobrý pozor dáti,
   mosí dobre dobre pozorovať,
   podkověnky nebřinkávať.
5. Moja mamka čujno spává,
   ona dobrý pozor dává,
   ona dobre pozoruje,
   kdo k nám téjto noci půjde.“
6. „Stávaj, starý, stávaj hore,

kdosi u naší céry je!“
Než starý s postele skočil,
šohaj ven oknem vyskočil.

7. Jak vyskočil aj zavýskel,
aj svéj miléj ruku stiskel.
„Ostávaj tu sbohem, milá,
já mládenec a ty jiná.“
8. „Aj, co bych já jiná byla,
šak sem s tebe málo byla,
málo, maléj půlhodiny,
už mňa čítáš mezi ženy.“
9. „Kebys měla na tisíce,
nebudeš už pannú více,
a já lenej dva dva grejcary,
já sem dicky šohaj švarný.“

c) Páslo dievča, páslo koně (Březová), POP, s. 65

1. Páslo dievča, páslo koně,
u Dunaja v téj otave,
prišli dvá hajnici z pola,
zajali koně do dvora.
2. Chodí dievča po tem dvore,
„Sú-li tady koně moje?“
„Sú, sú, sú, panenko, sú, sú.
máš platiť hrubú pokutu!“
3. Dávala mu tri tolare,
jeden velký a dva malé,
„Nech si len, děvenko, sebe,
zajtra večer príděm k tebe.“
4. „Keď ty chceš k nám chodievati,
mosíš si ty pozor dáti,
naša oaní je horlivá,
ona nëspí, len počúvá!“
5. „Staň, starý, z postěle hore,
kdosi je při našiej cére!“
Kým starý s postěle skočil,
šohaj oknom ven vyskočil.
6. „Kebys mala tri tisíce,
nëbudš už pannú více,
a já lenej tri grejcary,
buděm mládëněček švarný.“

d) Páslo děvče, páslo páva (Vřesovice), POL, s. 513

1. Páslo děvče, páslo páva,
blizko zeleného hája,
přešle dvá mládenci z pola,
zajale páva do dvora.
2. Děvče začlo nařikati,
dávalo jim dva dokáty.
Nech si dva dokáty sobě,
zétra večír přendo k tobě.
3. Chceš-le te k nám, senko chodit,
nesmiš hned z večera přejit.
Mosís dobré pozor dávat,
podkuvkama neťokávat.
4. Naša stará panimáma

sama dveři zavirává.
Ona dobré pozor dává,
kdo k nám večír chodívává.

e) Pásla Kateřenka koně (Smržice), POL, s. 66

5. Pásla Kateřenka koně,
na pěkné lóce zelené,
na harfičko sobě hrála,
na senečka tam čekala.
6. Šil seneček, z nenadání,
hledat to svy potěšeni,
hledat, co jož ztratil dávno,
děvče, co se na ně smálo.
7. Děvče našil, na ně volal,
dva dokáte vetahoval“
„To máš, milá, vezmi sobě,
zétra večir přendo k tobě.“
8. „Dež te k nám chceš chodívávat,
most dobré pozor dávat,
most dobré pozor dávat,
kramflékama neklepávat.
9. Naša stará panimáma,
ona dobré pozor dává,
ona dobré pozor dává,
kdo k nám večir chodívává.“
10. „Vstávé, staré, vstávé hore,
gdose je o naše cere.“
Než se staré vešantročel,
seneček oknem veskočel.
11. Jak veskočel, tak si véskl,
Kateřence roko stiskl:
„S Pánem Bohem, moja milá,
já mládenec a te žena.“

1. sloka – První verš je ve třech variantách stejný (Milotice, Strání, Březová), k obměnám dochází ve variantě z Vřesovic a ze Smržic, zde nacházíme substituci – *páslo páva* (Vřesovice) a v rámci substituce konkretizaci jména – *pásla Kateřenka koně* (Smržice). V druhém verši se dozvídáme místo, kde páslo děvče koně – *u Dunaja* (Milotice, Strání, Březová), ve variantách z Vřesovic páslo děvče *blizko zelenyho hája,* ze Smržic *na pěkné lóce zelené*, došlo tedy k substituci. Je zřejmé, že se zachovaly varianty, ve kterých se děj odehrává u řeky, což je vzhledem k přítomnosti koní logické, tak i varianty, které se odehrávají mimo blízkosti řeky. Varianta z Vřesovic popisuje, že děvče páslo páva, s pávem se v lidových písních setkáváme poměrně často, to také může souviset s tím, proč ho pásla

blízko háje a ne u Dunaje, protože páv se na rozdíl do koně nebrodí vodou. Je pravděpodobné, že text balady má své kořeny v jiné zemi, protože Českou republikou Dunaj neprotéká. Dále se setkáváme s *hájniky z pola* (Milotice, Strání, Březová), výjimka se nachází opět u textu z Vřesovic, kde je výraz *hájnik* nahrazen *mládenci*, naopak k variantě ze Smržic byl amplifikován celý verš *Na harfičko sobě hrála* a navíc nadcházející verš uvádí, že dívka *na senečka čekala*, což značí posun ve významu, protože motiv čekání dívky na synka se vyskytuje pouze v této variantě. Poslední verš se liší pouze ve variantě z Vřesovic, kde byl místo koně logicky zajat *páv*.

2. a 3. sloka – Následující sloky popisují hledání koní děvčetem, v milotické variantě chce děvče vyplatit mládence třemi tolary, stejně tak je tomu i v textu z Vřesovic, ve variantách ze Strání a Březové je amplifikována sloka navíc, kde dochází k dialogu mezi mládenci a dívkou, mládenci požadují nějakou *pokutu*, načež jim dívka v následující sloce nese tolary. Mládenci ale tolary nechtějí a plánují jít následující noc za děvčetem.

4. sloka – Zde dochází k poměrně velkým textovým rozdílům, nastávají dialogy děvčete a mladíka, ve všech variantách oslovuje dívka mládence přímo, oslovení *Chceš-li ty k nám chodívávat* je změněno jen v textu ze Strání, kde je počátek substituován na *A kdo chce k nám chodívati*. Následují dva opakující se verše, změny ale nastávají u textů z Březové a Vřesovic, které jsou o několik slok kratší, a proto jsou informace zhuštěny. Dochází ke sloučení slok do jedné a k vypuštění určitých promluv. V tomto okamžiku končí text varianty z Vřesovic, nedojde tedy k významovému uzavření celku a k formulování jasného závěru balady.

5. sloka – V páté sloce se jednotlivé varianty tematicky uspořádají, promlouvá matka – *Stávej, stávej, starý, hore*, v textu ze Strání jsou promluvy transponovány na *Stávej, starý, stávej hore*, v březovské variantě je vložena postel ve verši *Staň, starý, z postěle hore*. Následující verš se liší nářečně a jednotlivé výrazy se nacházejí

v různém slovosledu, vyskytuje se zde tedy transpozice. Kyjovská varianta *Starý s postelečky skočil* je v dalších variantách rozšířena o *Než* (Strání, Smržice) a *Kým* (Březová). Ve smržovské variantě bylo navíc sloveso skočit nahrazeno slovesem *vešantročel*, což lépe významově koresponduje s následujícím veršem, kdy *seneček oknem vyskočil*, protože sloveso vyšantročit lépe vystihuje tu skutečnost, že otec byl pomalý, a proto mládenec stihl utéct. Navíc je také označení mládence různé, a to *mládenec* (Milotice), *šohaj* (Strání, Březová) a *seneček* (Smržice).

6. sloka – Zde opět dochází k tematickému rozkolu, blíží se závěr balady a v kratších variantách (Březová, Smržice) jsou verše opět zredukovány a sloučeny do jednoho. Téma sloky z Milotic se shoduje s variantami ze Strání i Smržic, tyto čtyři verše jsou ale elidovány v textu z Březové a místo něj je postavena závěrečná sloka. U smržického textu se v tomto momentu jedná o poslední sloku.

7. sloka – Sedmá sloka navazuje přímou řečí na výpověď mládence, který dívce tvrdí – *Já mládenec a ty žena* a ona mu odporuje. Varianta ze Strání je obohacena o interjekci *aj*, která se v základním textu z Milotic nevyskytuje. Význam následujícího verše je popsán explicitně u varianty z Milotic – *dyž sem s tebe neležala*, ve variantě ze Strání je substituce celého verše *šak sem s tebe málo byla.* Stejně tak dochází k substituci v posledním verši sedmé sloky, kde je místo *než sme si dali huběnky* (Milotice) v textu ze Strání otevřenější promluva *už mňa čítáš mezi ženy.*

8. sloka – V poslední sloce obou variant dochází k tematickému uzavření, závěr je stejný u všech pěti variant, se kterými pracujeme, tedy že dívka ztratila panenství.

Je třeba se pozastavit ještě nad textem, který pochází ze Smržic. Druhá a třetí sloka se významově neshoduje s ostatními variantami. Mládenec totiž Kateřince neukradl koně, a proto je ani nemusela vykupovat. Mládenec jí sám nabídl dva dukáty jako odměnu za to, že s ním stráví nadcházející večer. Potom následuje už

známá sloka, kde Kateřinka varuje chlapce před matkou. Jedná se o amplifikaci celých dvou slok, které se nenacházejí v žádné jiné námi vybrané variantě.

Jelikož jsme porovnávali pět variant, je popis mnohem komplikovanější, než je tomu např. u milostných písní, kde pracujeme pouze se dvěma a třemi variantami krátkých písňových textů. Během analýzy jsme narazili na všechny čtyři základní textové operace, nejvíce byla zastoupena substituce a amplifikace, méně transpozice a elipsa.

3.2 Písně milostné

Nechoď k nám, synečku

Tuto píseň jsme našli ve třech variantách, a to v Kyjově, Březůvkách a Javorníku. *Nechoď, k nám, synečku* je sice milostná píseň, její text je ale značně ironický a vybočuje tak z rámce klasických milostných písní, jako je třeba píseň *Ó, lásko, lásko*, jejíž bližší analýza následuje hned po rozboru písně *Nechoď, k nám, synečku*. Jedná se o krátkou píseň, varianta z Javorníka je dokonce složena pouze ze dvou veršů.

a) Nechoď k nám, synečku (Kyjov), HR, s. 212

1. Nechoď k nám, synečku,
   nerada tě vidím,
   otrhaný chodíš,
   za tebe se stydím.
2. Dondi k nám, synečku,
   až budeš mět šaty,
   budu tě mět ráda,
   a maměnka taky.

b) Nechodívaj, synku, k nám (Březůvky), BJ, s. 155

1. Nechodívaj, synku, k nám,
   neráda tě vidím,
   roztrhaný kabát máš,
   já se za to stydím.
2. Přijdi k nám až v n nedělu,
   až budeš mět šaty,
   já tě ráda uhľídám,
   panímáma taky.

c) Nechoď ty k nám, ledajaký chłape,

(Javorník), BJ, s. 155

1. Nechoď ty k nám, ledajaký chłape,
   smrdijú ti kołomazú gatě.

1. sloka – V prvním verši vidíme oslovení mládence *synečku* (Kyjov), které je substituováno za *synku* (Březůvky) a nakonec za oslovení *ledajaký chłape* (Javorník). Slovosled prvního verše je různý vzhledem k poloze oslovovacího výrazu. Následující verše jsou po stránce významové totožné, text z Kyjova a Březůvek rozvádí téma obšírněji, uplatňuje se substituce ve třetím verši, kdy v kyjovské variantě vidíme spojení *otrhaný chodíš*, ale ve variantě z Březůvek se vyskytuje substituce *roztrhaný kabát máš*, tedy dívka přímo pojmenovává mládencův kabát. V textu z Javorníka následuje verš *smrdijú ti kołomazú gatě,* který můžeme charakterizovat jako substituci i jako amplifikaci, zde je kabát nahrazen kalhotami a nejsou roztrhané, ale zapáchají. V tomto místě text z Javorníka končí, je zřejmé, že tato varianta je mnohem otevřenější a expresivnější než ostatní dvě varianty.

2. sloka – První verš varianty z Březůvek je obohacen o časové určení *Přijdi k nám až v nedělu*, naopak časové určení se nenachází v kyjovské variantě, místo toho vidíme opět oslovení *synečku*. Substituován je třetí i čtvrtý verš, kde v textu z Kyjova vidíme něžné *Budu tě mět ráda / a maměnka taky*, naopak varianta z Březůvek zní víc neutrálně – *já tě rádá uhľídám, / panímáma taky*.

Celkově je význam všech tří variant totožný, nedochází k velkým změnám, nejvíce se opět uplatňuje substituce, v prvním verši je patrná transpozice a setkáváme se i s amplifikací. Jak už bylo řečeno, tematicky se varianty shodují, liší se ale mírou expresivity. Negativně citově zabarvený je písňový text z Javorníka, přestože se skládá jen ze dvou veršů, a to díky expresivním výrazům a celkové významové otevřenosti. Při porovnání variant z Kyjova a z Březůvek

má nejpozitivnější vyznění text z Kyjova, soudíme tak dle deminutiv *synečku* a *maměnka* a podle toho, že dívka hodlá mít mládence *ráda*, zatímco varianta z Javorníka poskytuje výraz *uhľídám* a místo deminutiv se vyskytují výrazy *synku* (ačkoli se také jedná o deminutivum, syneček je oslovení ještě více citově zabarvené) a *panímáma*.

Ó, lásko, lásko

Analyzujeme tentokrát dvě varianty, z Hýsel a z Kuželova. Kuželovský text je o dvě sloky delší, než text z Hýsel. Tato lidová píseň je na rozdíl od předchozího textu ukázkou klasické milostné lidové písně.

a) Ó, lásko, lásko (Hýsly), HR, s. 55

1. Ó, lásko, lásko,
   ty nejsi stálá,
   jak ta voděnka
   mezi skalama.
2. Láska pomine,
   voda uplyne
   jak ten lísteček
   na rozmarýně.

b) Ej, lásko, lásko (Kuželov), SUŠ, s. 207

1. Ej, lásko, lásko, ty nejsi stálá,
   jako voděnka mezi břehama.
2. Voda uplyne, láska pomine,
   jako listeček na rozmarýně.
3. Vystavím klášter mezi horama,
   tam budu bývat bez milováňa.
4. Bez milováňa tam budu bývat,
   nedám sa věcej panenkám klamat.

1. sloka – Hned v prvním verši nacházíme substituci *ó* (Hýsly) za *ej* (Kuželov). Následující verše jsou stejné tematicky a nedochází ani k žádným textovým změnám. Následující operace je opět substituce – *jak ta voděnka mezi skalama* (Hýsly), *jako voděnka mezi břehama* (Kuželov), skály jsou zde zaměněny za břehy, což ale po stránce významové nehraje roli.

2. sloka – Druhá sloka začíná transpozicí dvou veršů, zatímco ve variantě z Hýsel se vyskytují verše v tomto pořadí – *Láska pomine, voda uplyne*, v Kuželově je tomu přesně naopak – *Voda uplyne, láska pomine*. Potom dochází jen ke drobné změně, kdy se v jedné variantě vyskytuje ukazovací zájmeno *ten lísteček na rozmarýně* (Hýsly).

3. a 4. sloka – Další dvě sloky byly doloženy pouze u varianty z Kuželova, varianta z Kyjova končí druhou slokou, textové změny tedy nelze dále porovnávat.

Jedná se o tradiční a poměrně známou milostnou píseň s pochmurným dějem a závěrem. Tentokrát se nejvíce vykytuje substituce. Setkáváme se ale také s transpozicí, která se sice objevuje pouze v případě záměny veršů – *Láska pomine, voda uplyne* a *Voda uplyne, láska pomine*, ale vzhledem k délce textu se jedná o výraznou změnu. Méně se objevuje amplifikace, s elipsou se v těchto textech nesetkáváme.

3.3 Písně taneční, pijácké a žertovné

Muzikanti, co děláte?

Muzikanti, co děláte? je také známá lidová píseň, kterou zde předkládáme ve čtyřech variantách. Kyjovskou variantu reprezentuje text z Dubňan, další varianty pocházejí ze Slavkova u Brna, z Brna a Hamrů.

a) Muzikanti, co děláte?
(Dubňany), HR, s. 447

1. Muzikanti, co děláte?
   ej, máte husle a nehráte!
2. Zahrajte mně na husličky,
   ej, rozveselte mé nožičky!
3. Zahrajte mně na cimbálek,
   ej, až já půjdu přes ten hájek.
4. Zahrajte mně na tu basu,
   ej, rozveselte všecku chasu.

b) Muzikanti, co děláte? (Slavkov u Brna), SUŠ, s. 550

1. Muzikanti, co děláte?
   Aj, máte husle a nehráte.
2. Zahréte mně na husličky,
   rozveselte ty děvčičky.
3. Zahréte mně na tu basu,
   rozveselte všecku chasu.
4. Zatrubte mně na trumpétu,
   vyprovoďte mě až k métu.
5. Zahréte mně všecí spolu,
   vyprovoďte mě až domu.

c) Muzikanti, co děláte? (Brno), SUŠ, s. 550

1. Muzikanti, co děláte?
   Máte husličky, a nehráte.
2. Zahréte mně na husle,
   také na cimbálek
3. a, ve staré, na baso,
   pokad držím žbánek.

d) Mozekanti, co děláte (Hamry), POL, s. 102

1. Mozekanti, co děláte? Mozekanti, co děláte?
   Máte inštrmente, máte inštrmente a nehráte.
2. Me zme se jož dosť nahrále,
   až zme inštrmente polámale.
3. Zahréte nám na hóslečke,
   ať se veselijó te drožečke.
4. Zahréte nám na cembále,
   ať ta moa milá veselá je.
5. Zahréte nám na tó base,
   ať rozveselite všecko chaso.
6. Zahréte nám pěkně všeci,
   ať se veselijó te mládenci.

1. sloka – První verš je totožný u všech čtyř variant, poté ale už následují značné textové rozdíly. Druhý verš začíná interjekcemi *ej* (Dubňany) nebo *aj* (Slavkov u Brna), u textů z Brna a Hamrů došlo k elipse a ve stejném verši také k substituci, místo *husle* (Dubňany, Slavkov u Brna) se v brněnském textu nachází deminutivum *husličky*, v Hamrech je konkrétní hudební nástroj nahrazen obecným pojmem *inštrmente.*

2. sloka – Druhá sloka variant z Dubňan a ze Slavkova u Brna se významově poměrně shoduje, došlo k substituci objektu – *rozveselte mé nožičky* (Dubňany)

místo *rozveselte ty děvčičky* (Slavkov u Brna). Do textu z Hamer je v tomto místě vložena celá sloka, kde muzikanti odpovídají tanečníkům *Me zme se jož dosť nahrále, / až zme inštrmente polámale.* Tato sloka tvoří výjimku, nikde jinde se dialog neobjevuje a jde vždy o monolog tanečníků. Navazuje sloka, která tematicky odpovídá zbylým variantám a je bližší textu ze Slavkova u Brna, protože se má hrát na housle, aby se veselily *drožečke.* Brněnská varianta se skládá pouze ze tří slok, a proto opět dochází ke zhuštění informací *Zahréte mně na husle, / také na cimbálek / a, ve staré, na baso, / pokad držím žbánek.* Vyjmenování tří hudebních nástrojů, housle, cimbál a basa, které jsou jinak rozděleny do samostatných slok, zde tvoří celek.

3. sloka – V dubňanské variantě se téma soustřeďuje na cimbál, stejně tak je tomu v textu z Hamer, následující verš je ale v každé variantě pozměněn tak, aby byl vytvořen rým. Mezi jednotlivými variantami dochází k transpozici slok, každý text je jinak uspořádán. V tomto místě následuje ve slavkovské variantě sloka o base, která se v dubňanské nachází až na posledním místě.

4. sloka – Varianta ze Slavkova u Brna hovoří o *trumpetě*, jde o amplifikaci další celé sloky, protože žádná jiná varianta o trumpetě nepojednává.

Písňový text z Hamer má šest slok, obsahuje sloky o base, cimbálu a houslích, navíc je vložena šestá sloka *Zahréte nám pěkně všeci, /ať se veselijó te mládenci.* Stejné téma se uplatňuje u textu ze Slavkova u Brna, pátá sloka začíná shodně *Zahréte mně všecí spolu*, následující verš je ale substituován a zní – *vyprovoďte mě až domu.*

Po textové stránce se jedná o poměrně složitý text, zaznamenáváme velké množství textových změn a z operací dominuje substituce. Významně je ale u této písně zastoupena i transpozice, následuje amplifikace, nejméně se vyskytuje elipsa.

Nechoďte, Kyjovjáci, nechoďte do Veselí

Porovnáváme variantu z Kyjova – *Nechoďte, Kyjovjáci, nechoďte do Veselí* s variantou z Velké nad Veličkou – *Nechoďte, Myjavané, nechoďte na ulicu*. Píseň se u obou variant skládá ze dvou slok a je vedena formou dialogu.

a) Nechoďte, Kyjovjáci, nechoďte do Veselí (Kyjov), HR, s. 449

1. Nechoďte, Kyjovjáci, nechoďte do Veselí.
   ja, že ste potrhali Bzenčanom petrželí.
   Ja, dyž sme potrhali, šak my se nebójíme,
   my jim to petrželí lahučko zaplatíme.
2. Nechoďte, Kyjovjáci, nechoďte přes ten rýnek,
   ja, že ste pošlapali Bzenčanom maryjánek.
   Ja, dyž sme pošlapali, šak my sa nebójíme,
   my jim ten maryjánek lahučko zaplatíme.

b) Nechoďte Myjavané, nechoďte na uľicu (Velká nad Veličkou), BJ, s. 540

1. Nechoďte, Myjavané,
   nechoďte na uľicu,
   aj, kde ste potrhaľi
   horňákom čečovicu.
   Aj, kde sme vytrhaľi,
   šak my se nebójimé,
   šak my tu čečovicu
   ľahúčko zapłacíme.
2. Nechoďte, Myjavané,
   nechoďte na ten rýnek,
   aj, že ste potrhaľi,
   horňákom marijánek,
   Aj ked zme potrhaľi,
   šak my sa nebójíme,
   šak my ten marijánek,
   ľahúčko zaplácíme.

1. sloka – V první sloce vidíme, že jsou substituováni *Kyjovjáci* (Kyjov) za *Myjavany* (Velká nad Veličkou) a *Bzenčani* (Kyjov) za *horňáky* (Velká nad Veličkou). Kyjovjáci nemají podle rad chodit do *Veselí* (Veselí nad Moravou) a Myjavané na *ulicu* (Velká nad Veličkou), protože jedni potrhali *petrželí* (Kyjov)

a druzí *čečovicu* (Velká nad Veličkou). V první sloce vidíme u mnoha výrazu náhradu za výrazy jiné, evidentně převládá substituce.

2. sloka – Následující sloka se nese ve stejném duchu, pokračuje záměna názvů obcí, kam patří obyvatelé, ale v obou variantách se na rozdíl od první sloky ve druhé sloce vyskytuje shodně *maryjánek.* Substituce se ale vyskytuje u slovesa, kde je sloveso *pošlapali* (Kyjov) zaměněno za *potrhaľi* (Velká nad Veličkou).

Píseň je po stránce obsahové i formální poměrně jednoduchá, z textových operací se v obou dvou slokách objevuje zejména substituce. U obou variant nepozorujeme výrazné změny, píseň je ale zajímavá právě tím, že ze všech textových operací se uplatnila pouze substituce, a v poměrně velkém množství. Vzhledem k žertovné povaze písně a formální stavbě textu se dá předpokládat, že píseň kolovala po více oblastech a písňový text se pouze upravoval podle regionu.

3.4 Písně rolnické a řemeslnické

Hnala Anka krávy

K dispozici máme variantu z Milotic, ze Želetic a z Příbora, které se shodují do konce třetí sloky, potom nastává výrazný významový zvrat.

a) Hnala Anka krávy (Milotice), HR, s. 740

1. Hnala Anka krávy,
   z Uher do Moravy.
2. Krávy potratila,
   sama zablúdila.
3. Pod jabor si sedla,
   chléb ze syrem snědla.
4. Na jabor pohlédla,
   orla uviděla.
5. Ach, orlíčku, orle,
   kde sú krávy moje.
6. Já sem ich neviděl,
   ale sem ich slyšel.
7. Pěkné zvonky majů,
   pěkně vyznáňajú.

8. Jak by hudci hráli,
   jak by Janoškovi
   koníčka sedlali.
9. Běž, Aničko, kolem,
   najdem krávy spolem.

b) Hnala Anka kravy (Příbor), SUŠ, s. 99

1. Hnala Anka kravy,
   přes les jaborovy,
   kravy potratila,
   sama zabludila.
2. Pod jaborek sedla,
   chleb se syrem jedla.
   Nadešel ju Janek,
   nadobny šuhajek.
3. Co tu dělaš, Anko,
   nadobna galanko?
   A ja viju vinky,
   z různej rutovinky.
4. Daj mi viněk, Anko,
   prošvarna galanko!
   Uvila sem ich šest,
   ober si kery chceš.
5. Něber polajovy,
   hlava z něho boli,
   vem rozmarinovy,
   bo ten pěkně voni.
   Vem si hřibečkovy,
   svědči Janičkovi.

c) Děvečka husy pase (Želetice), HR, s. 741

1. Děvečka husy pase,
   pěkně nastroja se.
2. Husičky potratila,
   domu jít nesměla.
3. Pod jaborek sedla,
   chleb se syrem jedla.
4. Přiletěl k ní sokol,
   sedl na ten jabor.
5. Ach, sokole,
   kde sú husy moje?
6. Husičky sú v ječmění,
   běž, milá, vyžeň jich.
7. Leť, sokole, vrchem,
   a já půjdu dolem.
8. U našéj bránečky,
   tam se sejdem spolem.

1. sloka – Vzhledem k poloze obcí, z nichž varianty pocházejí, je možné odůvodnit substituci ve druhém verši první sloky, protože v jedné vidíme, že *Hnala Anka krávy, / z Uher do Moravy* (Milotice) a ve druhé *Hnala Anka krávy, / přes les jaborový* (Příbor). Příbor se nachází ve Slezsku, takže od bývalého Uherska leží podstatně dál než Milotice. Varianta ze Želetic je po stránce formální poněkud odlišná, hned v první sloce vidíme, že nastalo několik významných substitucí. Místo konkrétního jména *Anka*, je užito neutrální označení *děvečka* a nepase krávy, ale *husy*. Druhý verš, který se týká určení místa pasení krav, v tomto případě hus, je zde vypuštěn a místo něj přibyl verš *pěkně nastroja se*.

2. a 3. sloka – Ve druhé sloce se opět objevuje logická záměnka *husiček* (Želetice) za *krávy* (Milotice, Příbor), ve třetí sloce se nachází pouze jedna drobná substituce mezi variantami z Milotic a Příbora, a to užití deminutiva *jaborek* (Příbor) místo *jabor* (Milotice). V textu ze Želetic se dozvídáme, že děvečka *domů jit nesměla.*

Po třetí sloce se všechny tři varianty obsahově a významově rozcházejí. V písňovém textu z Milotic se v další sloce objevuje orel, který pomůže Ance najít své ztracené krávy pomocí jejich zvonců. Více podobný této variantě je nápěv ze Želetic, také zde se objevuje pták, v tomto případě je zaměněn za sokola, který děvečce prozrazuje, že jsou husy v ječmeni. Tyto varianty zachovávají charakter řemeslnických a rolnických písní, týkají se pasení krav a hus, ty se pasačce ztratí, ale ona je za pomoci orla nebo sokola najde.

Zcela jiné vyznění má ale třetí varianta z Příbora. Anka nepotkala ptáka, ale *Janka* a jejich hovor vůbec nesměřuje ke ztracenému dobytku, protože Anka právě vije věnce. Ten nejkrásnější a nejvoňavější dá mládenci. Tato varianta ztrácí povahu rolnické a řemeslnické písně, charakter textu po ukončení třetí sloky se více podobá milostné písni. Možná změna žánru se může připisovat místu nálezu písně, protože tato varianta jako jediná pochází ze Slezska, proto si mohou být

varianty z Kyjovska bližší. Z hlediska textových operací se u všech tří variant opět nejvíce prosazuje substituce, určité změny lze připisovat elipse a amplifikaci.

Oře šohaj, oře

Krátká rolnická lidová píseň *Oře šohaj, oře* je v naší bakalářské práci analyzována ve dvou variantách. Základní varianta z oblasti Kyjovska pochází z Ježova, druhá z Moravské Nové Vsi.

a) Oře šohaj, oře (Ježov), HR, s. 735

1. Oře šohaj, oře,
   ej, rozhon rozorává,
   už kříčet nemože,
   ej, enom povolává.
2. Vje, koníčky, koně,
   vje, koně ryzovrané,
   šak ste se napásli,
   ej, v drobné jetelině.

b) Oře šohaj, oře (Moravská Nová Ves), BJ, s. 283

1. Oře šohaj, oře,
   ej rozhon rozorává,
   už křičet nemože,
   ej enom povoláva.
2. Vje, koníčky, běžte,
   ej koně ryzovrané,
   šak ste se napásly,
   ej v dobrej jateľině.
3. Jateľinka drobná,
   ej trávu převyšuje,
   nejeden mládenec
   ej pannu nemiłuje.

1. sloka – První sloka této lidové písně je ojedinělá tím, že se v ní jako v jediné z vybraných písních nevyskytuje žádná textová změna.

2. sloka – Drobná změna nastává ve druhé sloce, jedná se opět o substituci v prvním verši, kde je místo substantiva koně ve verši *Vje, koníčky, koně* (Ježov) použito verbum – *Vje, koníčky, běžte* (Moravská Nová Ves). V následujícím verši se opakuje interjekce *vje* (Ježov), která je v druhé variantě nahrazena interjekcí *ej*

(Moravská Nová Ves). Závěrečný verš opět obsahuje drobnou substituci, záměnu adjektiva *drobný* (Ježov) za *dobrý* (Moravská Nová Ves).

Následuje ještě třetí sloka, která je ale doložena jen u varianty z Moravské Nové Vsi. Je zajímavé, že tato sloka obsahuje milostný motiv. Textových změn v této lidové písní není mnoho, tento stav můžeme připisovat také délce textů, převládá substituce.

3.5 Písně vojenské a rekrutské

Líto vám, rodiče

Obě lidové písně, které jsme vybrali jako reprezentanty vojenských a rekrutských lidových písní, se vyznačují poměrně dlouhým a složitým textem. K písni *Líto vám, rodiče* jsme nalezli čtyři varianty – ze Svatobořic-Mistřína, ze Strání, z Valašského Meziříčí a z Kunovic. Nejkratší je varianta ze Svatobořic-Mistřína, která se skládá ze dvou slok, nejdelší je varianta o čtyřech slokách ze Strání.

a) Líto vám, rodiče (Svatobořice-Mistřín), HR, s. 542

1. Líto vám, rodiče,
   líto vám může byt,
   že ste synka vychovali,
   nemůže vám robit.
2. Vychovali ste ho,
   jak v ořechu jádro,
   a fčil ho dáváte
   císařovi darmo.

b) Tá moja mamička (Strání), BJ, s. 622

1. Tá moja mamička
   mosí žałostná byt,
   vychovala synka,
   mosí vojáčkem byt.
2. Vychovała synka
   jako Jezulátko,
   bude za ním płakat
   to švarné děvčátko.
3. Škoda ťa, šohajku,
   tvéj krvi červenéj,
   že ju mosíš vyľét

na łúce zelenej.

4. Bude za ním płakat
   a ukama łomit,
   škoda ťa, šohajku,
   škoda vojáčkem byt.

c) Rodičé, rodičé (Valašské Meziříčí), BJ, s. 610

1. Rodičé, rodičé,
   ľíto vám mosí byť,
   vychovaľi ste mňa
   nemožete mňa míť.
2. Vychovali ste mňa
   jako Jezuľátko
   bude o mně plakat
   nekeré děvčátko.
3. Bude o mňa płakať
   ručičkami lomit:
   škoda ťa, synečku,
   škoda vojákem byť.
4. Ach škoda, přeškoda
   tvéj krvi červenéj,
   tá bude vyľítá
   na trávě zeľenéj.

d) Není mňa najlutěj (Kunovice), SUŠ, s. 414

1. Není mňa najlutěj
   jako, maměnko, vás,
   vychovali ste mia,
   a včíl mosím od vás.
   nebo
1. Může vám, maměnko,
   může vám líto být,
   vychovali ste mia,
   nebudu vám robit.
2. Vychovali ste mia
   jak v zahrádce kvítí,
   a včilej, maměnko,
   mosím od vás jíti.
3. Vychovali ste mia,
   jak v ořeše jádro,
   včilej ste mia dali,
   synečkovi darmo.
   nebo
3. Vychovali jste mia,
   v kleci jaborovej,
   včilej mosím slúžit
   paní císařovej.

1. sloka – Incipity všech doložených variant se odlišují, významově se sice shodují, použité výrazy jsou ale různé. U variant ze Svatobořic-Mistřína a z Valašského Meziří vidíme oslovení obou rodičů, a to *Líto vám, rodiče*

(Svatobořice-Mistřín*)* a *Rodičé, rodičé* (Valašské Meziříčí), tento způsob byl u zbylých dvou variant nahrazen oslovením pouze matky – *Tá moja mamička* (Strání) a *Není mňa nalutěj / jako, maměnko, vás* (Kunovice). Z Kunovic pochází ještě jedna varianta první a třetí sloky, první sloka také začíná veršem oslovujícím matku – *Může vám, maměnko*. Následující verš ve většině případů opakuje už řečené, významově je sloka zakončena tím, že rodiče či matka vychovali syna, ale ten buď *mosí vojáčkem byt* (Valašské Meziříčí), *nemůže vám robit* (Svatobořice-Mistřín), *nemožete mňa míť* (Strání) nebo *a včíl mosím od vás* (Kunovice). Texty z Kunovic, ze Strání a z Valašského Meziříčí jsou psány v 1. os. sg., jedná se tedy o promluvu syna, naopak text ze Svatobořic-Mistřína je jediný napsán ve 2. os. pl. a oslovuje rodiče – *že ste synka vychovali, / nemůže vám robit.*

2. sloka – Následující sloky popisují smutek mládence, dochází ke shodě mezi dvěma variantami, ze Strání a z Valašského Meziříčí, v obou se shodně tvrdí *Vychovali ste mňa / jako Jezuľátko, / bude o mně plakat / nekeré děvčátko* (Valašské Meziříčí), v textu ze Strání je změněna osoba, jak již bylo řečeno. Ve variantě ze Svatobořic-Mistřína došlo k transpozici, následující druhá sloka se shoduje s v pořadí třetí slokou varianty kunovické. Obě hovoří o tom, že jej rodiče vychovali *jak v ořechu jádro, / a fčil ho dáváte / císařovi darmo*. Obsah je totožný v obou variantách, substituce nastává v posledním verši, kde je místo *císaře* (Svatobořice-Mistřín) uveden *syneček* (Kunovice), což je vzhledem k popisované situaci označení dost familiární. Záměna synečka za císaře je tedy poněkud zvláštní, až vyvstává otázka, zda se synečkem opravdu myslí císař. Jak jsme ale již uvedli, ke kunovické variantě se dochovaly dvě textové podoby první a třetí sloky a ve třetí sloce druhé varianty se o císaři hovoří, je tedy pravděpodobné, že výraz *syneček* byl užitý schválně, možný důvod můžeme vidět v záměrné snaze snížit císařovu důležitost. Celkově se druhý text třetí kunovické varianty liší od všech zbylých, protože v ní nacházíme amplifikaci sloky, tvrdí se v ní, že rodiče syna vychovali *v kleci jaborovej*, ale žádný takový motiv se v ostatních textech neobjevuje. V tomto místě končí text písně ze Svatobořic-Mistřína. Druhá sloka

varianty z Kunovic je ojedinělá, pravděpodobně byla vložena samostatně, protože neodpovídá žádnému jinému nápěvu. Hlavní motiv je zde kvítí v zahrádce.

3. a 4. sloka – Následující sloky slučujeme záměrně proto, že mezi texty ze Strání a Valašského Meziříčí dochází k viditelné transformaci. Třetí sloka varianty ze Strání popisuje, že mládenec musí prolít krev na zelené louce. Tentýž motiv vidíme ve čtvrté sloce textu z Valašského Meziříčí. Následuje závěrečná sloka – *Bude za ním płakat / a rukama łomit, / škoda ťa, šohajku, / škoda vojáčkem byt* (Strání). Totéž se objevuje i druhém právě komentovaném textu, kde se totéž vyskytuje ve třetí sloce.

Texty jsou poměrně složité, výraznou operací v této lidové písni je transpozice, která se kromě první sloky uplatňuje ve všech zbylých. Jednotlivé sloky na sebe navazují v odlišném pořadí. Již tradičně u jednotlivých výrazů v textech vidíme substituci.

Těžko mňa mamička vychovala

Těžko mňa mamička vychovala je lidová píseň, která se řadí ke kategorii vojenských a rekrutských písní, nalezneme v ní ale také milostné motivy, které jsou pro písně tohoto žánru obvyklé. Zpracováváme variantu z Milotic a Svatobořic, tedy dvě podoby textu z oblasti Kyjovska, dále z Dačic a ze Stařechovic. Délka textů se pohybuje od tří do třinácti slok, dá se tedy předpokládat hodně textových operací.

a) Težko mňa mamička vychovala (Milotice), HR, s. 545

1. Těžko mňa mamička
   vychovala
   a z ruky na ručku
   a z ruky na ručku
   překládala.
2. Ešče sem nenarůst,
   mám byt voják,
   ej, už se mně šije,
   ej, už sa mně šije
   v Brně kabát.
3. V Brně modrý kabát
   s výložkama

abych nechodíval,
abych nechodíval,
za pannama.

4. Výložky odpářu
a já přeca půjdu,
na tebe, má milá,
na tebe, má milá,
nezabudu.

b) Težko mě mamulka vychovala (Svatobořice), HR, s. 545

1. Těžko mě mamulka
vychovala,
a z ručky na ručku
překládala.
2. Ještě mně nebylo osum neděl,
už na mně císař pán
z okna hleděl.
3. Teprv mně minulo
osnáct roků,
a už mě zebrali
na tu vojnu.
2. Ještě jsem nevyrost, mám voják být,
Nanynko, Nanynko, co mám dělat?
3. Svázali, svázali provazci,
abych já nechodil za pannami.
4. A já se rozvážu, půjdu přece,
že jest má Nanynka hezky děvče.
5. Za tebe mám dostat holku jinou,
po straně šabličku ocelovou,
6. Po straně šablička ocelová,
že jest má Nanynka uplakaná
7. Neplač moje holka, prosím já tě,
až já z vojny přijdu, vezmu si tě.
8. Dybych já přesmutná to věděla,
až ty z vojny přijdes, já tvá byla.
9. Pošlu ti psaníčko jedno v roce,
abys uvěřila mojí lásce.
10. Pošlu ti psaníčko tuze smutné,
že jest mé srdéčko nebezpečné.
11. Že má být má hlava rozsekaná,
na koňských kopytech roznešená.
12. Dyby to věděla má matička,
že je rozsekaná má hlavička.
13. Ona by se za mně pomodlila
mši svatou by za mě sloužit dala.

c) Těžko mně má matička (Dačice), BJ, s. 621

1. Těžko mně má matička vychovala,
a z ruky na ruku překládala.

d) Těžko mě matička

(Stařechovice), POL, s. 456

1. Těžko mě matička vechovala,
   a z roke na roko přejkládala.
2. Ešče sem nevyrost mám bet voják.
   jož na mě dávajó bilé kabát.
3. Bilé kabát s provazama,
   abech pré nechodil pannama.
4. Pudo já, pudo já, pudo přece,
   Že je má Andulka hezky děvče.
5. Pudo a zaťukám na okynko,
   staň a otevři mně, má Andulko.
6. A já bech tě ráda otevřela,
   debe mě hlavička nebolela.
7. Neboli, neboli, jak se děláš,
   ale te jiného v srdci svým máš.

1. sloka – V prvním verši se nachází substituce, a to v místě oslovení matky. Setkáme se s oslovením *mamička* (Milotice), *mamulka* (Svatobořice) a *matička* (Dačice a Stařechovice). Ze všech variant je patrné, že se jedná o něžné oslovení pomocí deminutiv, což je vzhledem k zaměření písně logické, vyjadřuje upřímný cit k matce. Následující verš si zachovává zmíněné láskyplné vyznění, drobnou změnu vidíme v substituce výrazu *ručka* (Milotice, Svatobořice) za *ruka* (Dačice, Stařechovice).

2. sloka – Zde tematicky korespondují zejména varianty z Milotic a ze Stařechovic, kde je hlavním motivem šití vojenského kabátu. Stařechovická varianta popisuje vojenský kabát bílé barvy, milotická barvy modré. Do textu z Milotic je také vloženo konkrétní místo, kde kabát šijí – Brno. Toto město se objevuje i v nadcházející sloce. Varianta ze Svatobořic se také drží tématu, neprozrazuje ale nic o kabátu, dokonce se nedrží prvních veršů – *Ešte sem nenarůst, / mám byt voják*, které se vyskytují u zbylých třech variant. Úvodní verše zní – *Ještě mně nebylo osum neděl, / už na mně císař pán hleděl.* Tuto záměnu označujeme jako amplifikaci vzhledem k tomu, že v ostatních variantách mládenec na vojnu musí danou chvíli, ale v této variantě se o aktuálnosti odchodu na vojnu dozvíme až v další sloce. Amplifikace se ukazuje v dačickém

textu, kde se jako první ze všech variant vyskytuje milostný prvek a přímé oslovení dívky – *Nanynko, Nanynko, co mám dělat?*.

3. sloka – Třetí sloka textu z Milotic navazuje obsahově na předchozí – *Teprv mně minulo osnáct roků, / a už mě zebrali na tu vojnu.* V ostatních variantách se ale situace zobrazuje odlišným způsobem, nastupuje už zmíněný milostný motiv, mládenec si stěžuje, že ho svázal *modrý kabát s výložkama* (Milotice), ve zbylých dvou je substituce, kde je užitý přímo výraz provazy – *svázali, svázali provazci* (Dačice), aby nemohl chodit za *pannama* (Milotice, Dačice, Stařechovice).

4. sloka – Čtvrtá sloka se vyznačuje velkou tematickou soudržností, mládenec chce odpárat výložky, aby mohl zpět za svou dívkou. Přesto se zde opět uplatňuje substituce, zejména při oslovení dívky – *má milá* (Milotice), *Nanynka* (Dačice), *Andulka* (Stařechovice).

Svatobořická verze končí po třetí sloce, milotická po čtvrté sloce. Zbylé sloky náležejí už jen dačické a stařechovické variantě, ale těžko se u nich pozorují textové operace. Varianta z Dačic je dlouhá třináct slok. Je vedena formou dialogu mezi mládencem a dívkou, oba jsou nešťastní ze svého odloučení. Mládenec tvrdí, že místo Nanynky dostane dívku ocelovou, tedy šavli, dívka pláče. Následuje promluva dívky, která se bojí o mládencův život. Ten jí odpovídá, že jeho hlava *má být rozsekaná, / na koňských kopytech roznešená.* Tematicky se v závěru vrací ke své matce. Zcela jiný význam má text ze Střechovic, kde také převládá milostný motiv, ale ještě silnější je motiv žárlivosti. Mládenec pravděpodobně právem obviňuje svou dívku z toho, že si během jeho pobytu na vojně najde jiného chlapce – *A já bech tě ráda otevřela, / debe mě hlavička nebolela. / Neboli, neboli, jak se děláš, / ale te jiného v srdci svým máš.*

Na variantách této lidové písně můžeme vidět opět převládající substituci, ale je také důkazem toho, že texty se významně mohou lišit i přesto, že místo jejich původu se vyskytuje ve stejném regionu a jsou od sebe vzdáleny jen velmi málo (viz textovou variantu z Milotic a ze Svatobořic). Celkově se varianta ze

Svatobořic odlišuje od ostatních svým obsahem i nejkratší délkou. Je zajímavé všimnout si také toho, jak rozdílná může být celková délka jednotlivých textových nápěvů patřících ke stejné lidové písni. Z textových operací je opět nejvíce zastoupena substituce, vzhledem k povaze jednotlivých variant můžeme hovořit také o amplifikaci a elipse.

3.6 Písně robotní, zbojnické a protipanské

Ztratila sem klíčky

Zaměřujeme se na textové operace dané lidové písně, kterou máme doloženu ve třech variantách. Jedná se o texty z Hýsel, ze Slavíkovic a z Líšně, které jsou poměrně krátké, skládají se ze dvou slok nebo v případě slavíkovické varianty dokonce jen z jedné sloky.

a) Ztratila sem klíčky (Hýsly), HR, s. 751

1. Ztratila sem klíčky
   od malej sekničky.
   Kdo jich má, ať jich dá,
   dostane hubičky.
2. Ztratila sem notu
   choďa na robotu,
   na robotu panskú,
   povinnost zemanskú.

b) Ztratila sem notu (Slavíkovice), BJ, s. 541

1. Ztratila sem notu,
   choďa na robotu,
   na robotu panskó,
   na lóku Vážanskó.

c) Ztratila sem noto (Líšeň), BJ, s. 541

1. Ztratila sem noto,
   choďa na roboto,
   na roboto panskó,
   na lóko líšeňskó.
2. Ztratila sem hlásek,
   choďa na palášek,
   na palášek panské,
   na rebník líšeňské.

1. sloka – První sloku varianty z Hýsel hodnotíme jako amplifikovanou sloku. Ačkoli jsme si stanovili za základní varianty ty, které pocházejí z oblasti Kyjovska, je zřejmé, že zde půjde o amplifikaci a nikoli o elipsu u zbylých dvou variant, protože jen jedna sloka je u všech variant stejná, a to sloka s incipitem *Ztratila sem notu*. První sloku textu z Hýsel tedy hodnotíme jako amplifikaci.

2. sloka – Zde už dochází k formální a významové shodě u všech variant. V textu z Hýsel se jedná o druhou sloku, u zbylých dvou se ale tato sloka nachází jako první v pořadí. První tři verše jsou totožné bez jakýchkoli textových změn, ty vidíme až u čtvrtého verše. V textu ze Slavíkovic se dozvídáme, že dívka chodila *na lóku Vážanskó*, Vážany i Slavíkovice se vyskytují v bývalém okrese Vyškov, je možná interpretace, že varianta pocházela z Vážan, rozšiřovala se dále po celé oblasti a místní obyvatelé si nepřizpůsobili *lóku Vážanskó* na lóku slavíkovickó. V takovém případě by totiž ani nevycházelo metrické schéma, takový verš by byl o dvě slabiky delší. V líšeňském textu se už logicky nachází verš *na lóko líseňskó*. I ve třetí variantě vidíme substituci, v ní najdeme verš *povinnost zemanskú*. Po této sloce končí texty ze Slavíkovic i z Hýsel. Jako amplifikovanou sloku hodnotíme druhou sloku líšeňského textu. Dívka chodila *na palášek*, pravděpodobně se jedná o jiný výraz pro určení panské roboty. Následuje verš *na rebník líšeňské*. I ve druhé sloce se tedy text přidržuje místního označení Líšně.

Přestože se jedná o krátkou píseň, textových změn doznala poměrně mnoho. Vidíme, že všechny tři varianty se shodují v jediné sloce, jejíž význam je totožný. Dvě sloky přebývají, text varianty ze Slavíkovic se přidržuje žánru robotní písně, stejně tak varianta z Hýsel, zde ale dívka *Ztratila klíčky / od malej sekničky* a tomu, kdo je nalezne, slibuje *hubičky*.

Čí to lúka nesečená

Poslední píseň, kterou podrobíme bližšímu zkoumání, je robotní píseň *Čí to lúka nesečená* dostupná ve variantách z Milotic a z Velké.

a) Čí to lúka nesečená (Milotice), SUŠ, s. 460

1. Čí to lúka nesečená?
   Joj, milotského pána.
   Půjdem na ňu, sesečem ju,
   joj, za rosenky zrána.
2. Čí to lúka nesečená?
   Joj, milotskej hraběnky.
   Půjdem naňu, sesečem ju,
   joj, zrána za rosenky.

b) Čí to łúčka nekosená? (Velká nad Veličkou), BJ, s. 550

1. Čí to łúčka nekosená?
   Ej, Strážnickej hraběnky.
   Poďme my a zkosíme ju,
   aj, z rána za rosenky.
2. Čí to roła neoraná?
   Ej, Strážnického pána.
   Poďme my a zoreme ju,
   ej, do bílého rána.

1. sloka – Po stránce obsahové je mezi oběma variantami v první sloce shoda, ale zaznamenáváme velký počet substitucí. První substituce jsou patrné už v incipitu obou variant – *Čí to lúka nesečená?* (Milotice) a *Čí to łúčka nekosená?* (Velká nad Veličkou), jedná se o užití deminutiva *łúčka* místo *lúka* a o změnu výrazu *nekosená* za *nesečená*. V dalším verzi došlo k substituci úvodních interjekcí – *joj* (Milotice) a *ej* (Velká nad Veličkou). Tato záměna se nachází v celé písni. Opět se zde objevuje bližší určení místa, obce. V případě Milotic se jedná o *milotského pána*, v případě Velké je to *Strážnická hraběnka.* Shoda Milotic a milotického pána je logická, stejně tak je poměrně přirozené i spojení obce Velká nad Veličkou a strážnické hraběnky, protože se jedná o obce v bývalém okresu Hodonín, které leží nedaleko sebe. Vidíme tady stejný jev jako v případě předchozí písně (viz vážanská louka ve variantě ze Slavíkovic), kde bylo spojení Slavíkovic a Vážan užito stejně jako zde Velká nad Veličkou a Strážnice. V závěrečném verši první sloky dochází k transpozici substantiva a adverbia – *za rosenky zrána* (Milotice) a *z rána za rosenky* (Velká nad Veličkou).

2. sloka – Druhá sloka milotického textu se opakuje, sloky jsou tedy totožné až na substituci *pána* za *hraběnku*. Setkáváme se tak se substitucí uvnitř jedné varianty. Tentýž jev se vyskytuje i v druhém analyzovaném textu, pořadí je ale opačné. V tomto případě došlo ke změně *hraběnky* za *pána*. V této variantě se děj na rozdíl od milotického textu dále vyvíjí, i když motivy jsou stejné. Nehovoří se o louce, ale o *roli neorané*, kterou mládenci nebo dívky opět zorají *do bílého rána*.

Ve velké míře je v této lidové písni uplatněna substituce. Zajímavá je ale naprostá obměna druhé sloky textu z Velké nad Veličkou, zatímco je ponechán tentýž text ve variantě milotické. V malé míře se uplatňuje také transpozice, nezaznamenali jsme žádnou elipsu ani amplifikaci.

4 Závěr

V diplomové bakalářské práci jsme se zaměřili na textové operace ve variantách textů vybraných lidových písní. Výběr lidových písní byl omezen jak žánrově, tak oblastně. Zaměřili jsme se na konkrétní oblast, dolňácké Kyjovsko, které je z hlediska hudební produkce a lidové kultury tradiční a velmi bohatou oblastí. Tento fakt byl demonstrován v naší práci jak v teoretické, tak i praktické rovině. Lidových písní v oblasti Kyjovska je totiž velké množství, a proto jsme mohli písně excerpovat z poměrně širokého materiálu. K textům vybraných písní bylo ale nutné dohledat textové varianty z jiných oblasteí Moravy a Slezska. K výběru písní z oblasti Kyjovska jsme použili rozsáhlou monografii Olgy Hrabalové *Lidové písně z Kyjovska a Ždánicka*[12], k dohledání textových variant to potom byly zejména *Moravské národní písně: s nápěvy do textu vřaděnými*[13], *Národní písně moravské v nově nasbírané*[14], *Lidové písně z Hané I., Prostějovsko: sbírka jednohlasých lidových písní*[15] a *Příběhy v písních vyzpívané: lidové balady z moravských Kopanic*[16]. Varianty byly tedy vybírány jak z klasických sborníků vztahujících se na oblast celé Moravy a Slezska, tak i ze sborníků, v nichž je možno nalézt písně a texty konkrétních, menších oblastí a regionů. Mimo oblast původu byla dalším kritériem výběru lidových písní jejich žánrová příslušnost. Písně jsou v bakalářské práci rozděleny do šesti žánrových skupin – balady, písně milostné, písně taneční, pijácké a žertovné, písně rolnické a řemeslnické, písně vojenské a rekrutské a písně

[12] HRABALOVÁ, O.: *Lidové písně z Kyjovska a Ždánicka I., II.* Město Kyjov, Kyjov 2000.

[13] SUŠIL, F.: *Moravské národní písně: s nápěvy do textu vřaděnými*. Tiskem a nákladem Karla Winikera, Brno 1859.

[14] BARTOŠ, F. – JANÁČEK, L.: *Národní písně moravské v nově nasbírané*. Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1901.

[15] POLÁČEK, J.: *Lidové písně z Hané I., Prostějovsko: sbírka jednohlasých lidových písní.* Blok, Brno 1966.

[16] POPELKA, P.*: Příběhy v písních vyzpívané: lidové balady z moravských Kopanic*. Moraviapress, Břeclav 1995.

robotní, zbojnické a protipanské. K bližší analýze jsme zvolili dvanáct písní, tedy dvě písně z každého žánru. Naším cílem bylo vyhledat v jednotlivých variantách textové operace, a to amplifikaci, elipsu, substituci a transpozici, popsat změny, ke kterým v daných variantách dochází a určit, které operace se v textech vyskytují nejvíce a které nejméně. S dílčími závěry jednotlivých písní jsme se seznámili už v průběhu naší práce, protože závěrečný odstavec rozboru každé písně podává informace o uplatnění textových operací. Na tomto místě se ale pokusíme podat celkové shrnutí zjištěných informací.

Již z průběžných shrnutí jednotlivých písní je evidentní, že ve všech lidových písních se nejvíce uplatňuje substituce. V naší práci se nenachází text, ve kterém by neproběhla žádná substituce. Ačkoli tato textová operace výrazně převyšuje frekvenci dalších tří textových operací, nezpůsobuje nijak zásadní posun ve významu jednotlivých textových variant, protože se ve většině případů jedná o substituci jednotlivých výrazů, navíc často téhož slovního druhu. V excerpovaném písňovém materiálu jsme se setkali s delšími (nejvíce jedenáct slok) i výrazně kratšími texty (nejméně jedna sloka o dvou verších). Z hlediska délky textů jsme zaznamenali, že čím kratší je text, tím méně se logicky vyskytuje textových operací. V případě krátkých textů (za krátký text považujeme text maximálně o třech slokách) je to ale právě substituce, která se objevuje nejčastěji. Tuto skutečnost dokládají operace uplatněné v písních *Nechoď k nám, synečku* (jednotlivé varianty jsou dlouhé dvě, dvě a jedna sloka), *Ó lásko, lásko* (obě varianty textu jsou dlouhé dvě sloky), *Nechoďte, Kyjovjáci, nechoďte do Veselí* (opět je maximální délka dvě sloky u obou variant) a v písni *Oře, šohaj, oře* (taktéž je délka variant dvě sloky). Jedná se o čtyři z celkového počtu dvanácti textů, tedy třetinu písní, u nichž vidíme převahu substituce, a jedná se o texty dosahujícího maximálního počtu dvou slok. Tento fakt naprosto potvrzují písně *Nechoďte, Kyjovjáci, nechoďte do Veselí* a *Oře, šohaj, oře*, u nichž se substituce ukázala jako jediná proběhnuvší operace.

Jako druhá v pořadí se nejvíce objevovala amplifikace. Často se jednalo o amplifikaci celých slok. V případech amplifikace a elipsy může docházet k nejasnostem. Je zřejmé, že co je v jedné variantě amplifikace, u druhé hodnotíme jako elipsu. Abychom se ale vyhnuli těmto interpretačním nejasnostem, už v úvodu naší práce jsme si záměrně stanovili jako základní textovou variantu tu, která pochází z Kyjovska. Jelikož se podle naší analýzy amplifikace vyskytuje v pořadí jako druhá nejpoužívanější a elipsa se nachází až na posledním místě, lze z této skutečnosti vyvodit několik závěrů. Výraznější výskyt amplifikace na úkor elipsy znamená, že textové varianty z jiných oblastí jsou o určité výrazy i sloky rozšířenější, než text z Kyjovska. Plyne z toho, že texty z oblastí Moravy a Slezska jsou textově bohatší a naopak u textů z Kyjova hovoříme o elipse výrazů a slok. Pokud bychom si tedy jako vedlejší text zvolili ten z Kyjovska, situace by byla přesně opačná, převažovala by elipsa nad amplifikací.

V počtu výskytů následovala transpozice. Ačkoli počet transpozic už nebyl zdaleka tak vysoký, jako tomu je v případě substituce i amplifikace, také u této textové operace zaznamenáváme určité pravidlo, které se ukázalo během naší práce jako platné. Opět, stejně jako u substituce, souvisí užití transpozice s délkou textů. Zde se uplatňuje pravidlo, že čím je text delší, tím je logicky po stránce formální i významové složitější a s tím také souvisí vyšší výskyt všech čtyř operací. Z analýzy je patrné, že čím je text delší a složitější, tím více u něj nacházíme transpozic. Tento fakt je nejzřetelnější u písně *Líto vám, rodiče.* Tuto píseň máme doloženu ve třech variantách a právě transpozice se zde projevuje jako velmi výrazný prvek. Nejedná se pouze o transpozice v rámci verše, ale i o transpozice celých slok.

O elipse jsme už na tomto místě pojednali v rámci amplifikace. Není proto potřeba opakovat už zmíněné a jen zkonstatujeme, že jako nejméně produktivní

textová operace se projevila elipsa, ačkoli svou nízkou frekvencí nebyla příliš vzdálena transpozici.

Při popisu textových variant lidových písní docházelo k nejrůznějším obtížím, je třeba si všimnout určitého jevu, který se vyskytuje u písní o vyšším počtu slok. Je to nápadná změna tématu u delších textů. Po určitém počtu slok, z naší analýzy vyplývá, že se tak děje přibližně od čtvrté sloky, nastává u určitých písní jasný významový zvrat. Je tomu tak u písní *Hnala Anka krávy*, kde zaznamenáváme významnou tematickou změnu po čtvrté sloce, *Těžko mňa mamička vychovala*, zde se jedná o změnu tématu u varianty ze Stařechovic po šesté sloce, a *Páslo dívča, páslo koně*, ve které se vyskytuje tematická změna dokonce dvakrát, a to po čtvrté a šesté sloce. Už v průběhu práce jsme upozornili, že často dochází ke zhušťování informací. S tímto se setkáváme u písní, jejichž jednotlivé textové varianty se skládají z výrazně rozdílného počtu slok, jedná se např. o písně *Líto vám, rodiče*, *Těžko mňa mamička vychovala*, *Zatočil se sokol nad oblaky*, *Páslo dívča, páslo koně* a *Muzikanti, co děláte?*. Jedná se o jedny z nejdelších písní, které se v naší práci vyskytují, a počet jejich slok značně kolísá.

K potvrzení výsledků bakalářské práce poslouží kromě slovního komentáře také stručná tabulka, která vyjadřuje percentuální zastoupení textových operací v jednotlivých písních:

Textová operace	Procenta
Substituce	66 %
Amplifikace	19,4 %
Transpozice	7,8 %
Elipsa	5,8 %

Upozorňujeme na to, že sestavit přesnou kvantifikaci proběhnutých textových operací je nesnadné, a proto se jedná o čísla přibližná. Vycházeli jsme z celkového počtu sto tří operací, které se v textech objevily, ale je nutné počítat s obtížemi, které se během takové práce vyskytují. Již jsme zmínili problém s určením amplifikace a elipsy. Stejně tak je obtížné postihnout percentuálně i zbylé operace, protože texty jsou značně kontaminovány, redukovány a významnou roli hraje také nesoulad v počtech slok jednotlivých variant, proto hovoříme o přibližných číslech. Přesto ale jasně potvrzují závěry, které jsme uvedli výše.

Naše bakalářská práce také dokazuje, že lidové písně jsou stále aktuální. Ačkoli jsou některé písně datovány až do devatenáctého století, je zřejmé, že vzhledem ke své variabilitě se neustále mění a tím pádem také vyvíjejí. V práci jsme se zaměřili na přesně vymezený folklorní region. Hledali jsme textové operace v lidových písních oblastí Moravy a Slezska v porovnání s oblastí Kyjovska. O lidové písni bylo napsáno mnohé, jedná se o oblast poměrně probádanou. Stejně tak je i textologie disciplínou s již vytvořenou tradicí, ale přitom se neustále vyvíjí. V naší práci jsme spojili dvě oblasti, které jsou si svými předměty poměrně vzdálené, je ale zřejmé, že i disciplíny na první pohled neslučitelné, můžeme propojit. Texty lidových písní jsou totiž literární texty svého druhu, na které lze aplikovat poznatky textologie a hledat v nich specifické textové operace. Na rozdíl od beletristických literárních textů podléhají času, a protože se neustále šíří a obměňují, dochází v nich k podstatným změnám.

5 Anotace

Příjmení a jméno autora: Čumbová Eva

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Textové operace v lidových písních z Kyjovska

Jméno vedoucího diplomové práce: prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.

Počet znaků: 97 643 (citace textů lidových písní nejsou do počtu znaků počítány)

Počet příloh: 1

Počet titulů použité literatury: 37

Klíčová slova: lidové písně, folklor, Kyjovsko, variabilita, textové změny, textové operace, amplifikace, elipsa, substituce, transpozice

Anotace diplomové práce: Bakalářská diplomová práce se zaměřuje na popis textových operací, tedy amplifikaci, elipsu, substituci a transpozici, v textových variantách lidových písní. Teoretická část je věnována pojmu lidová píseň a zejména její žánrové diferenciaci, dále je podán stručný popis Kyjovska, a to převážně z hlediska lidové kultury. Následující kapitoly se věnují variabilitě lidových písní a konkrétně textovým operacím. Sama práce je založena na analýze textů dvanácti lidových písní a jejich textových variant. Primární je pro potřeby naší práce text z Kyjovska, který je porovnáván s textovými variantami téže písně z dalších oblastí Moravy a Slezska.

6 Resumé

The bachelor diploma thesis is focused on text operations occurring among individual text variations of folk songs. By the term text variations amplification, ellipsis, substitution and transposition are meant. The work is primarily based on the text variations coming from Kyjov region which are compared to other text variations coming from different areas of Moravia and Silesia. The text operations of found variations are thus specified in relation to the Kyjov variation. For more detailed analysis twelve folk songs were chosen. The description is based on two up to five text variations, there are fifty three variations altogether. The main aim of the work is to find out which text variations prevail and which, on the contrary, are the least used in the text variations. Further, the goal is to determine the meaning changes caused by these operations.

Seznam použité literatury

[1] BARTOŠ, F. – JANÁČEK, L.: *Národní písně moravské v nově nasbírané.* Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1901.

[2] BENEŠ, B.: *Česká lidová slovesnost: výbor pro současného čtenáře.* Odeon, Praha 1990.

[3] BENEŠ, B. (eds.): *O životě písně v lidové tradici: Variační proces ve folklóru.* Univerzita J.E. Purkyně, Brno 1973.

[4] BĚLIČ, J.: *Dolská nářečí na Moravě.* Nakladatelství československé akademie věd, Praha 1954.

[5] BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie.* Státní pedaggické nakladatelství, Praha 1972.

[6] BROUČEK, S. – JEŘÁBEK, R. (eds.): *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska I., II., III.* Mladá fronta, Praha 2007.

[7] ČERVENKA, M.: Stylistický příspěvek k teorii variant. *Česká literatura.* 1, 1966, s. 45–51.

[8] HAVEL, R. – ŠTOREK, B. (eds.): *Editor a text. Úvod do praktické textologie.* Paseka, Praha 2006.

[9] HAVELKA, E. et al.: *Na našem Slovácku: Vlastivědný sborník Kyjovska-Ždánska pro školy a rodiny.* Svazek III: Kyjovsko a Ždánsko v souborném popisu. Učitelstvo okresu Kyjovsko-Ždánského, Kyjov 1936.

[10] HRABALOVÁ, O.: *Lidové písně z Kyjovska a Ždánicka I., II.* Město Kyjov, Kyjov 2000.

[11] HURT, R. et al.: *Kyjovsko.* Musejní spolek v Brně a Okresní muzeum v Hodoníně, Brno 1970.

[12] KLVAŇA, J. – FINTAJSL, F. – ZLÁMAL, S.: *Kyjovsko. Vlastivědný popis politického okresu kyjovského.* Musejní a archeologivký spolek v Kyjově, Kyjov 1948.

[13] KOLAJA, M.: *Nářečí na Kyjovsku a Ždánsku.* Učitelstvo okresu kyjovsko-ždánského, Kyjov 1934.

[14] LEVÝ, J.: *Umění překladu.* Panorama, Praha 1983.

[15] PAJER, J.: *Svět lidové písně.* Ústav lidového umění, Strážnice 1989.

[16] PAVLICOVÁ, M. – UHLÍKOVÁ, L. (eds.): *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku.* Ústav lidové kultury, Strážnice 1997.

[17] PETRÁČKOVÁ, V. – KRAUS, J. (eds.): *Akademický slovník cizích slov.* Academia, Praha 2001.

[18] POLÁČEK, J.: *Lidové písně z Hané I., Prostějovsko: sbírka jednohlasých lidových písní.* Blok, Brno 1966.

[19] POPELKA, P.: *Příběhy v písních vyzpívané: lidové balady z moravských Kopanic.* Moraviapress, Břeclav 1995.

[20] SUŠIL, F.: *Moravské národní písně: s nápěvy do textu vřaděnými.* Tiskem a nákladem Karla Winikera, Brno 1859.

[21] SYCHRA, A.: *Hudba a slovo v lidové písni. Příspěvky k strukturální analyse vokální hudby.* Nakladatelství Svoboda, Praha 1948.

[22] VÁCLAVEK, B.: *Písemnictví a lidová tradice. Obraz jejich vztahů v české písni lidové a zlidovělé.* Index, Olomouc 1938.

[23] VÁCLAVEK, B. – SMETANA, R.: *České písně kramářské.* Svoboda, Praha 1949.

[24] VALOVÝ, E.: *Úvod do studia lidové písně.* Universita J. E. Purkyně, Brno 1969.

[25] ZILYNSKYJ, O.: *Slovenská ľudová balada v interetnickom kontexte.* Veda, Bratislava 1978.

Elektronické zdroje

[26] CIMBÁLOVÁ MUZIKA HUDCI Z KYJOVA. 2000-2009. [online, cit. 27. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.hudci.cz/>.

[27] CIMBÁLOVÁ MUZIKA JURY PETRŮ Z KYJOVA. 2007. [online, cit. 27. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://spssk.cz/texty/cm_jp.html>.

[28] CIMBÁLOVÁ MUZIKA PAVLA RŮŽIČKY. 2009. [online, cit. 27. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.cimpr.cz/>.

[29] JANEČEK, P. 21.2.2009. Folklor nezanikne, dokud budou lidé komunikovat [online]. Český rozhlas [citováno 28. 2. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/folklor/folklor-nezanikne-dokud-budou-lide-komunikovat-rika-etnolog-petr-janecek>.

[30] JANEČEK, P. – VOTRUBA, A. 31.12.2011. Jan Amos Komenský skákal z okna na ženský aneb O folkloru atomového věku [online].Český rozhlas [citováno 29. 2. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/special/jan-amos-komensky-skakal-z-okna-na-zensky-aneb-o-folkloru-atomoveho-veku>.

[31] SYNEK, F. 2010. Historie Sováckého roku [online]. Slovácký rok [citováno 15. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.slovackyrok.cz/doc/2/>.

[32] FROLEC, V. 1990. Skoronická jízda králů [online]. Jízda králů [citováno 15. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.vlcnov.cz/kniha_jizda_kralu/jk14.htm>.

[33] INFOČESKO. 2002–2012. Slovácko a Bílé Karpaty. [online, cit. 22. 4. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.infocesko.cz/content/galerie_alone.aspx?zoomimg=653&slideimg=-1&clanekid=1666>.

[34] MARTÍNEK, D. 15.9.2011. Zpěvem k srdci s Cimbálovou muzikou Jury Petrů z Kyjova [online]. Český rozhlas [citováno 15. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.rozhlas.cz/informace/press/_zprava/zpevem-k-srdci-s-cimbalovou-muzikou-jury-petru-z-kyjova--949181>.

[35] MINISTRESTVO OBRANY & ARMÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. 2004–2012. Historie základní vojenské služby v čekých zemích od roku 1649 do současnosti [online, cit. 27. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=3895>.

[36] POKORÁK, M. 20.10.2010. Tradice a proměny [online]. Folklor a lidová kultura na Moravě [citováno 15. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.folklorweb.cz/clanky/20101020.php>.

[37] VARMUŽOVA CIMBÁLOVÁ MUZIKA ZE SVATOBOŘIC-MISTŘÍNA. 2009. [online, cit. 27. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.varmuzika.cz/>.

Seznam zkratek

BJ – BARTOŠ, F. – JANÁČEK, L.: *Národní písně moravské v nově nasbírané*. Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1901.

HR – HRABALOVÁ, O.: *Lidové písně z Kyjovska a Ždánicka I., II*. Město Kyjov, Kyjov 2000.

POL – POLÁČEK, J.: *Lidové písně z Hané I., Prostějovsko: sbírka jednohlasých lidových písní.* Blok, Brno 1966.

POP – POPELKA, P.: *Příběhy v písních vyzpívané: lidové balady z moravských Kopanic*. Moraviapress, Břeclav 1995.

SUŠ – SUŠIL, F.: *Moravské národní písně: s nápěvy do textu vřaděnými*. Tiskem a nákladem Karla Winikera, Brno 1859.

Přílohy

Příloha 1: Obrazová příloha

Obr. 1: Mapa Slovácka

Zdroj: INFOČESKO. 2002–2012. Slovácko a Bílé Karpaty. [online, cit. 22. 4. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.infocesko.cz/content/galerie_alone.aspx?zoomimg=653&slideimg=-1&clanekid=1666>.

Obr. 2: Mapa folklorního regionu Kyjovska

Zdroj: HRABALOVÁ, O.: *Lidové písně z Kyjovska a Ždánicka II.* Město Kyjov, Kyjov 2000, s. 1519.

Obr. 3: Mapa Hodonínska, Kyjovska a Veselska

Zdroj: Propagační leták informačního centra města Kyjova

Obr. 4: Dialektologická mapa Kyjovska

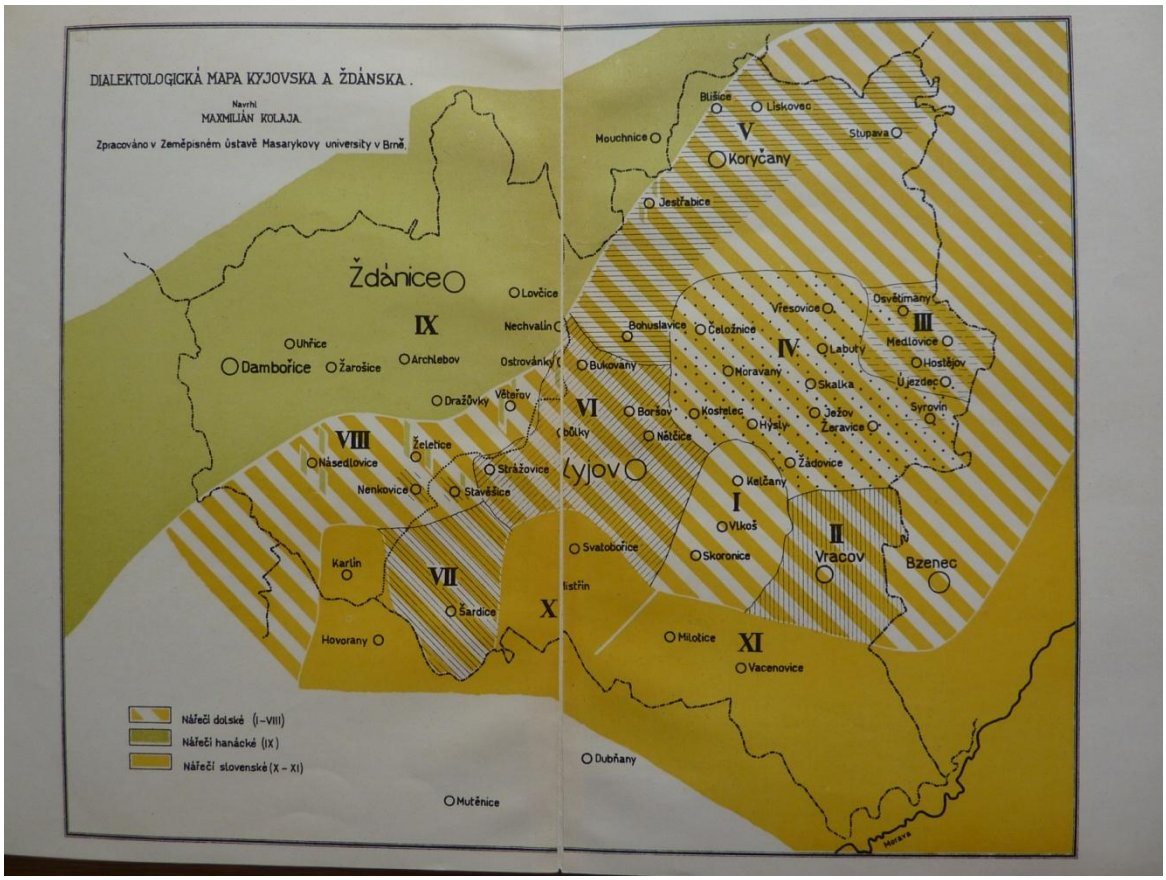

Zdroj: HAVELKA, E. et al.: *Na našem Slovácku: Vlastivědný sborník Kyjovska-Ždánska pro školy a rodiny.* Svazek III: Kyjovsko a Ždánsko v souborném popisu. Učitelstvo okresu Kyjovsko-Ždánského, Kyjov 1936, s. 1.

Obr. 5: Krojovaný průvod, Martinský hody v Kyjově

Zdroj: Archiv Jiřího Petrů

Obr. 6: Hodový kačer

Zdroj: Archiv Jiřího Petrů

Obr. 7: Cimbálová muzika Jury Petrů

Zdroj: Archiv Jiřího Petrů